

Soustava národního účetnictví jako informační a metodologický základ makroekonomické analýzy

Prof. Vojtěch Spěváček, katedra hospodářské politiky VŠE, spevacek@vse.cz

Struktura

- 1. Obecné otázky národního účetnictví**
 - 1.1 Charakteristiky národního účetnictví
 - 1.2 Význam národních účtů
- 2. Základní kategorie**
 - 2.1 Institucionální sektory
 - 2.2 Transakce a ostatní toky
 - 2.3 Stavby jmění (rozvahy)
- 3. Soustava účtů (podle ESA 1995)**
 - 3.1 Hlavní účty a jejich vztahy
 - 3.2 Účet výrobků a služeb
 - 3.3 Účet výroby
 - 3.4 Účet tvorby důchodů
 - 3.5 Účet rozdělení prvotních důchodů
 - 3.6 Účet druhotného rozdělení důchodů
 - 3.7 Účet užití disponibilních důchodů
 - 3.8 Kapitálový účet
 - 3.9 Finanční účet
 - 3.10 Účet nerezidentů
 - 3.11 Rozvahy
- 4. Sekorové účty**
 - 4.1 Sektorová struktura agregátů
 - 4.2 Sektor nefinančních podniků
 - 4.3 Finanční instituce
 - 4.4 Vládní instituce
 - 4.5 Sektor domácností
- 5. Makroekonomické identity**
- 6. Souhrnné ukazatele a jejich vzájemné vztahy**
- 7. Cenové a objemové míry**
- 8. Čtvrtletní a regionální účty**

1. Obecné otázky národního účetnictví

Národní účetnictví je oblastí statistiky, která se velmi rychle rozvíjela zhruba v posledních 50 letech. Souviselo to s významem komplexních statistických informací o vývoji národního hospodářství jako celku, ale i jeho jednotlivých sektorů a oblastí včetně jejich vzájemných vztahů. Národní účty poskytují údaje o širokém spektru ekonomických aktivit uvnitř země, ale též o transakcích země s okolním světem. Tak např. ukazatel celkové ekonomické aktivity země, kterým je hrubý domácí produkt, patří mezi základní ukazatele národních účtů.

1.1 Charakteristiky národního účetnictví

Národní účty sestavuje většina zemí světa a v jejich nejrozvinutější podobě se s nimi můžeme setkat v zemích OECD, které kromě ročních národních účtů sestavují i účty čtvrtletní. Ty jsou méně podrobné a méně spolehlivé, nicméně hrají významnou úlohu v hospodářské politice. Jednak jsou aktuálnější a včas ukazují směr, kterým se národní hospodářství rozvíjí. Dále umožňují analyzovat chování ekonomiky kolem bodů zvratu v hospodářských cyklech (roční účty skrývají změny, které nastávají v průběhu roku).

Národní účty mají úzký vztah k hospodářské politice. Ta se totiž neobejde bez dostatečných, včasných a objektivních informací, které charakterizují vývoj národního hospodářství jako celku, jeho strukturu i vzájemné vazby mezi jeho jednotlivými částmi. Tyto informace jsou nezbytné pro soustavnou analýzu vývoje národního hospodářství, jeho krátkodobých změn, ale i dlouhodobých tendencí, z níž vychází opatření hospodářské politiky. Zdroje těchto informací jsou různé - od dílčích odvětvových či jiných statistik, výběrových šetření, konjunkturálních a jiných průzkumů až po informace čerpané z tisku a zahraničních pramenů. Tyto informace jsou důležité, protože charakterizují dílčí prvky tak složitého systému, kterým je národní hospodářství. Mají však jednu nevýhodu: neukazují národní hospodářství jako celek se složitostí jeho vzájemných vazeb. Zdrojem takovýchto informací je systém národních účtů, který se ve vyspělých tržních ekonomikách postupně zdokonaloval a rozvíjel tak, aby mohl poskytovat úplnější a kvalitnější informace o stavu a vývoji makroekonomiky. Systém národního účetnictví (SNÚ) je sice složitý, ale běžně používaný statistický model, který dává souhrnný popis ekonomických jevů a procesů probíhajících v národním hospodářství v ucelené a konzistentní podobě.

Národní účty poskytují nejsouhrnnější informace o vývoji národního hospodářství a nemohou jít do velkého detailu. Charakteristickým rysem národních účtů je:

- **Značný stupeň agregovanosti**
- **Komplexnost ve smyslu zachycení národního hospodářství jako celku**
- **Provázanost jednotlivých ukazatelů, protože národní účetnictví je budováno jako ucelený a konzistentní systém, v němž existují vazby mezi jeho jednotlivými dílčími částmi.**
- **Mezinárodní srovnatelnost**
- **Návaznost na některé další statistické systémy, jako je např. platební bilance, statistika veřejných financí, domácností apod.**

Vztah k dílčím statistikám

Makroekonomická analýza a z ní vycházející hospodářská politika se však neobejde bez dalších, většinou detailnějších informací o vývoji jednotlivých oblastí národního hospodářství. Tyto informace poskytují dílčí statistiky ať již odvětvového či průřezového charakteru, ale i různá šetření, průzkumy, mezinárodní zdroje apod. Důležitý je oboustranný vztah dílčích statistik a informací a národních účtů. Na jedné straně systém národních účtů musí vycházet z nejrozličnějších zdrojů (dílčích statistik, statistických šetření, ale i odhadů). Na druhé straně národní účty prověřují konzistentnost dílčích statistik a informací tím, že ukazují bilanční rozdíly mezi různými částmi systému, které by měly být v souladu. Tak např. tvorba hrubého domácího produktu (HDP) by se měla rovnat jeho užití. Výpočty tvorby vychází především ze statistik odvětvových (výrobních), zatímco výpočty užití se opírají o statistiky vztahující se ke spotřebě, investicím a zahraničnímu obchodu. Často jsou to právě národní účty, které odhalí nesoulady různých statistických zdrojů.

Pojmový aparát

Kdo se hlouběji zajímá o SNÚ, zjistí, že některé nové termíny vznikají a některé se dokonce mění. To souvisí s prováděnými revizemi SNÚ a zdokonalováním tohoto systému. Základní terminologie je anglická a pro země nemluvící anglicky vyvstává problém správného překladu. V České republice a v ostatních zemích přecházejících na tržní systém a na systém národního účetnictví je tento problém o to složitější, že v poválečném období existence centrálně plánované ekonomiky se používal jiný systém souhrnných statistických informací (tzv. bilance národního hospodářství) a jiný pojmový aparát. Navíc, přechod na úplný systém národních účtů není v těchto zemích ještě ukončen. Proto by uživatelé národních účtů neměli být překvapeni, že se občas mohou setkat s různými termíny pro stejné kategorie a veličiny (např. soukromá spotřeba, výdaje domácností na konečnou spotřebu, individuální spotřeba hrazená z důchodů domácností). Proto budeme v textu u některých pojmu uvádět i jejich anglický termín.

Čtvrtletní národní účty

Úplný systém národních účtů nalezneme v tzv. ročních účtech. Jejich sestavení však trvá poměrně dlouho (1-2 roky) a z tohoto důvodu se pro některé účely nehodí. Analytiky, ale i politiky jsou proto využívány údaje čtvrtletních účtů, které jsou sice méně podrobné, ale jsou k dispozici v poměrně krátké době (v ČR za zhruba 2 1/2 měsíce). Čtvrtletní národní účty ČR obsahují časové řady základních makroekonomických ukazatelů od roku 1990 (podle čtvrtletí od roku 1994) a to ve stálých i běžných cenách. Údaje v běžných cenách jsou ovlivněny i cenovými pohyby a ukazují transakce probíhající v národním hospodářství ve skutečných (tržních, neboli kupních cenách), za něž se tyto transakce uskutečnily. Údaje ve stálých cenách (v současné době to jsou stálé ceny roku 1995) eliminují vliv cenových změn a ukazují reálné změny příslušných veličin (podrobněji viz část o cenových a objemových mírách). Čtvrtletní národní účty ČR obsahují tyto hlavní skupiny ukazatelů (podrobněji se s těmito a dalšími ukazateli národních účtů seznámí čtenář v dalším textu):

- **Výdaje na hrubý domácí produkt** (HDP v kupních cenách, výdaje na konečnou spotřebu, tvorba hrubého kapitálu a bilance zahraničního obchodu)
- **Odvětvové členění hrubé přidané hodnoty**
- **Vývoj deflátorů** (za HDP a hlavní složky výdajů na HDP)
- **Národní účty za sektor domácností**

Historický vývoj

Potřeba národního účetnictví jako systému, který by zachycoval hlavní toky ekonomických veličin, vzrůstala s rostoucí úlohou státu v ekonomice, zejména po krizi v 30. letech. Používání základních nástrojů hospodářské politiky - politiky fiskální a měnové - se neobešlo bez informací o celkovém vývoji národního hospodářství, z nichž vycházely návrhy státních rozpočtů a opatření přijímaná centrálními bankami. Potřeba makroekonomických informací se však neomezovala na vládní orgány a instituce. Podnikatelská sféra a bankovní sektor začaly též stále více využívat informace makroekonomického charakteru. Postupující internacionalizace světové ekonomiky a mezinárodní koordinace hospodářské politiky vyžadovaly navíc mezinárodně srovnatelné údaje, které by vycházely ze stejných kategorií, definic, účetních principů a klasifikací. Neměli bychom zapomenout ani na vysoké školy, vědu a výzkum, které se též staly uživateli národních účtů. Stěží bychom našli učebnici makroekonomie, která by neobjasňovala základní principy národního účetnictví.

Systém národních účtů (SNÚ) jako základní zdroj makroekonomických informací se rychle rozvíjel v poválečných letech, kdy vzrůstala úloha státu v regulování hospodářského cyklu a kdy převažovaly keynesiánské přístupy k hospodářské politice. Nicméně ani v pozdějším období nedošlo ke zpochybnění užitečnosti SNÚ. Naopak, tento systém se dále zdokonaluje a rozvíjí a představuje nepostradatelný nástroj analýzy cyklických procesů a ekonomických struktur včetně jejich mezinárodního srovnávání. Dokladem toho je poslední, poměrně rozsáhlá revize národního účetnictví v polovině 90. let.

První standardní systém národních účtů byl vytvořen pod záštitou OSN na počátku 50. let. Obsahoval 6 standardních účtů, které se vztahovaly k výrobě, rozdělení, akumulaci a vnějším transakcím u tří základních sektorů, kterými byly podniky, domácnosti a soukromé neziskové instituce a vládní sektor.

Podrobně propracovaný a mezinárodně uznávaný standardní systém národních účtů byl pod patronací OSN publikován v roce 1968 („A System of National Accounts“, United Nations, New York, 1968). Tato publikace poskytovala po mnoho let teoretický rámec a metodologický základ národního účetnictví. V tomto systému se podařilo vytvořit ucelený rámec pro systematické a integrované zaznamenání hlavních toků a stavů v národním hospodářství. Obsahoval též mezinárodně doporučené definice, klasifikace i způsoby měření hlavních makroekonomických ukazatelů. Evropský systém integrovaných ekonomických účtů publikovaný v roce 1970 a používaný v zemích EU byl podrobnější než SNÚ OSN, nicméně byl s ním kompatibilní. Podle standardů SNÚ OSN z roku 1968 se sestavovaly národní účty ve vyspělých západních zemích téměř až do konce 90. let.

Ve druhé polovině 80. let začaly práce na další revizi systému národního účetnictví, které byly dokončeny v roce 1993. Na této další rozsáhlé revizi národních účtů se společně podílely orgány OSN, Komise evropských společenství (její statistický úřad Eurostat), Mezinárodní měnový fond, OECD a Světová banka. Na přípravě nového SNÚ se podílely i národní statistické orgány. Výsledkem této mnohaleté a mezinárodně koordinované práce je komplexní, konzistentní a pružný systém makroekonomických účtů, který by měl uspokojit potřeby jak vlády a politiků, tak i podnikatelského sektoru. Je určen k využití nejen v zemích s tržní ekonomikou, ale i v zemích s přechodovou ekonomikou. Nový systém byl publikován společně výše zmíněnými mezinárodními organizacemi jako „System of National Accounts 1993“ (SNA 1993). Revize národních účtů Evropské unie byla publikována jako ESA 1995 (The European System of Accounts 1995). Jde vlastně o modifikovanou verzi SNA 1993 a

zaručuje mezinárodní srovnatelnost makroekonomických údajů zemí Evropské unie s údaji publikovanými v jiných zemích. Ve 2. polovině 90. let přecházely postupně jednotlivé země včetně České republiky na nový systém národního účetnictví.

Revidovaný SNA 1993 znamená kvalitativní skok v budování jednotného světového systému makroekonomických účtů, který by měl být základem objektivní analýzy hospodářské situace jednotlivých zemí a základem tvorby hospodářské politiky. Přínos SNA 1993 je především v těchto hlavních směrech:

- v již zmíněné mezinárodní koordinovanosti a v závazku, že národní či regionální systémy budou vycházet z principů a metodologie SNA 1993
- v podstatně větší přesnosti a propracovanosti SNA 1993 proti systému národních účtů OSN z roku 1968. To lze dokumentovat již tím, že zatímco publikovaný SNA 1968 měl pouze 246 stran, SNA 1993 je úctyhodné dílo o 711 stranách. Zpřesňují se definice, metodologie je velmi detailní a záznam ekonomických toků a stavů je podrobnější. V této souvislosti je možné se zmínit o dvojím pojetí konečné spotřeby, o podrobnějším popisu procesů rozdělování a přerozdělování důchodů, o širším pojetí úspor a akumulace, o zavedení majetkových účtů
- SNA 1993 se snaží alespoň částečně vyhovět potřebě širší analýzy společnosti, která by obsahovala nejen výzkum ekonomických jevů, ale i výzkum sociálně-demografických jevů a procesů probíhajících v životním prostředí. Bohužel se nepodařilo plně propojit základní systém ekonomických účtů s údaji o obyvatelstvu, zdravotnictví, školství či o životním prostředí. Údaje o obyvatelstvu a počtu zaměstnaných jsou nezbytné k propočtům makroekonomických agregátů v přepočtu na 1 obyvatele a k výpočtům produktivity práce. Hlubší pohled na některé sociální aspekty ekonomického vývoje umožňuje systém sociálního účetnictví. Podrobnější analýzy zdravotnictví, školství, vědy a výzkumu či životního prostředí, které by využívaly i ukazatele ve fyzických jednotkách, jsou pak umožněny zavedením tzv. „satelitních“ účtů
- SNA 1993 a ESA 1995 obsahuje více účtů a zavádí i novou posloupnost účtů (účet produkce, účet tvorby důchodů, účet prvotního rozdělení důchodů, účet druhotného rozdělení, účet přerozdělení naturálních důchodů, účet použití disponibilních důchodů, účet použití upravených disponibilních důchodů, účet změn v čistém jmění vlivem úspor a kapitálových transferů, účet tvorby nefinančních aktiv, finanční účet, stav a změny jmění)
- SNA 1993 se stal východiskem i pro revizi dalších významných systémů statistických informací, které vychází z kategorií, klasifikací i účetních pravidel zakotvených v SNA 1993. To je případ poslední revize platebních bilancí, které jsou mezinárodně harmonizované Mezinárodním měnovým fondem a navazují na SNA 1993 (viz International Monetary Fund: Balance of Payments Manual, Fifth Edition, Washington, D.C., 1993). Podobně i připravovaná revize statistiky veřejných financí je sladěna s SNA 1993 (viz International Monetary Fund: The Government Finance Statistics Manual, Washington, D.C., January 2001).

1.2 Význam národních účtů

Makroekonomická statistika založená na systému národního účetnictví se ukázala jako osvědčený a kvalitní nástroj popisu národního hospodářství a na něm založené

makroekonomické analýzy a prognózy. Význam národních účtů je však víceúčelový a celý systém je určen především pro ekonomickou analýzu, pro tvorbu hospodářské politiky a rozhodování. SNÚ poskytuje makroekonomickou databanku, která je vhodná pro rozbor a hodnocení ekonomického rozvoje země. Využití SNÚ je v těchto hlavních směrech:

Monitorování chování ekonomiky

SNÚ poskytuje ucelený rámec pro systematický a detailní popis národního hospodářství. Sektorové účty ukazují různá stadia ekonomického procesu: výrobu, tvorbu, rozdělení, znovurozdělení a užití důchodů a akumulaci. Sektorové účty zahrnují též rozvahy, které obsahují stavy aktiv a pasiv na počátku a konci ročního období. Input-output tabulky a účty podle odvětví popisují detailně výrobní proces a toky zboží a služeb (výroba, dovozy, vývozy, finální spotřeba, mezispotřeba a tvorba kapitálu). Národní účty tedy poskytují základní informace o různých aktivitách a s nimi spojených transakcích v celém národním hospodářství, ale i v jednotlivých sektorech a odvětvích ekonomiky. Úplnost zachycení ekonomiky je jedním ze základních požadavků kladených na národní účetnictví. Navíc, mezinárodně srovnatelná metodologie umožňuje mezinárodní srovnávání hospodářského vývoje různých zemí. ESA 95 zdůrazňuje proto potřebu zkvalitnění této metodologie s cílem poskytovat spolehlivé informace, které by umožňovaly monitorovat plnění cílů v oblasti ekonomické a měnové unie, ale i proces konvergence hospodářské politiky členských zemí Evropské unie.

V souvislosti s popisem ekonomiky je třeba si uvědomit to, že údaje čerpané z národních účtů se v mnoha směrech liší od statistických údajů získávaných z odvětvových (statistika zemědělství, průmyslu, stavebnictví, dopravy apod.) či průřezových statistik (statistika financí, cen, práce, investic, zahraničního obchodu). Dílčí statistiky jsou budovány pro jiné účely, není nutná jejich konsistentnost a úplnost. Často charakterizují pouze vývoj v určité skupině podniků (např. výroba v podnicích s 25 a více zaměstnanci). Na druhé straně národní účty se musí opírat o informační zdroje čerpané z dílčích statistik. V tomto směru národní účty prověřují celkovou konsistentnost statistických informací. Např. různé metody výpočtu HDP umožňují posoudit celkový soulad mezi statistikami výroby na straně jedné a statistikami vztahujícími se ke spotřebě, investicím a zahraničnímu obchodu na straně druhé. Převod ukazatelů dílčích statistik do metodiky národních účtů je složitou záležitostí, která vyžaduje speciální znalosti (nezbytné jsou různé odhady a dopočty a využívání různých informačních zdrojů). Pro uživatele statistik obecně a národních účtů zvláště je důležité si uvědomit tyto rozdíly a k charakteristice ekonomických jevů a procesů používat ty ukazatele, které je nejlépe vyjadřují. To se často neděje. Např. pro analýzu vývoje průmyslu můžeme použít index průmyslové produkce, tržby za prodej zboží nebo hrubou přidanou hodnotu. Tyto ukazatele se liší, vyvíjí se různě a v analýze je nutné tyto rozdíly respektovat.

Makroekonomická analýza

Smyslem analýzy je vysvětlení, interpretace jevů a procesů probíhajících v národním hospodářství. V analýze se tak střetávají fakta s ekonomickou teorií. Analytické možnosti SNÚ jsou rozsáhlé a většinou zahrnují:

- zkoumání vývoje národního hospodářství v čase (ekonomický růst, vývoj inflace, zahraničního obchodu apod.);

- zkoumání strukturálních změn (přidaná hodnota a zaměstnanost podle sektorů a odvětví, komoditní struktura zahraničního obchodu, finální spotřeba podle skupin výrobků, sektorová struktura důchodů);
- sledování vybraných sektorů a částí národního hospodářství (finanční sektor, domácnosti, vláda);
- mezinárodní srovnávání.

Vztah národních účtů a makroekonomické analýzy spočívá nejen v tom, že národní účty poskytují základní údaje o vývoji národního hospodářství (vývoj HDP a jeho odvětvové struktury, vývoj jednotlivých složek užití HDP, vývoj důchodů podle sektorů), ale i v komplexnosti pohledu na národní hospodářství a v nezbytnosti respektovat při analýze základní vazby a souvislosti ve vývoji ekonomiky. Tento přístup, který je charakterizován respektováním bilančních vazeb a úplností pohledu na národní hospodářství (national accounting approach) převažuje ve většině makroekonomických analýz. Jeho nevýhodou je to, že neukazuje funkční vztahy. Jejich prokázání vyžaduje další analytické přístupy (např. ekonometrické metody a modely), které pak doplňují a prohlubují analýzy založené na národním účetnictví.

Tvorba hospodářské politiky

Národní účty tím, že umožňují makroekonomickou analýzu a hodnocení hospodářské politiky, se stávají pomocníkem vládním orgánům při formulaci hospodářské politiky. Hospodářská politika na krátké období je zpravidla formulována na základě ocenění vývoje ekonomiky v posledním období, současného stavu ekonomiky a krátkodobé předpovědi budoucího vývoje. Krátkodobé předpovědi se většinou opírají o ekonometrické modely. Hospodářská politika na střední a dlouhé období je již formulována v kontextu širší hospodářské strategie, ale i ta obsahuje hlavní ekonomické toky.

Mezinárodní komparace

Národní účty umožňují srovnávat vývoj hlavních makroekonomických ukazatelů v jednotlivých zemích a jsou tak nástrojem mezinárodních komparací. To však vyžaduje, aby jednotlivé země používaly SNÚ, který je v souladu s mezinárodně dohodnutým standardním systémem a používá jednotné definice a klasifikace. Velmi častá jsou mezinárodní srovnávání takových ukazatelů, jako je např. hrubý domácí produkt (HDP) na 1 obyvatele, podíl investic či výdajů státního rozpočtu na HDP. Tyto a podobné ukazatele umožňují porovnávat úroveň a výkonnost ekonomiky určité země ve srovnání s jinými zeměmi. V některých případech (jako např. při výpočtu ekonomické úrovně různých zemí) je nezbytné převádět rozdílné národní měny na stejnou měnu (většinou USD). V těchto případech se doporučuje provádět konverzi různých měn pomocí parity kupní síly. Parita kupní síly je takový kurz měn, který eliminuje rozdíly v cenových úrovních různých zemí. To znamená, že za určité množství peněz, převedené do různých měn pomocí parity kupní síly, se nakoupí stejné množství zboží a služeb v různých zemích. Parita kupní síly tedy zabezpečuje cenovou srovnatelnost dvou nebo více zemí. Jde vlastně o něco podobného jako je používání stálých cen v mezičasových srovnáváních.

Makroekonomické modelování

SNÚ vytváří základ pro konstrukci složitějších makroekonomických modelů. Většina makroekonomických modelů, od jednoduchých produkčních funkcí, přes input-output tabulky

až po složité optimalizační a dynamické modely, využívá základní rovnice a informace ze soustavy národních účtů. Makroekonomické modely jsou pak vhodným nástrojem pro sestavování makroekonomických prognóz. Systém národních účtů zajišťuje provázanost makroekonomických prognóz, které se většinou sestavují variantně. Národní účetnictví je však především statistickým modelem národního hospodářství a obsahuje údaje, které souhrnně charakterizují minulý vývoj národního hospodářství. Informace o budoucím vývoji národního hospodářství je však třeba získávat pomocí specifických prognostických technik a metod. Národní účty však poskytují ucelený rámec, pomocí něhož je možné prověřovat konzistentnost a provázanost údajů vztahujících se k budoucímu vývoji národního hospodářství.

2. Základní kategorie

Tvůrci tak složitého systému jakým je národní účetnictví, byli postaveni před obtížný úkol systematického a úplného popisu národního hospodářství. Především si museli ujasnit co to národní hospodářství je a jak ho můžeme chápat. V tomto směru neexistuje jednoduchá definice národního hospodářství, protože jde o složitý multidimenzionální systém. Autoři SNA1993 si proto položili tuto otázku, v odpovědi na níž hledali základní stavební kameny tohoto systému. Tato otázka zní:

„Kdo co dělá, jakými prostředky, za jakým účelem, s kým a výměnou za co a s jakými změnami ve stavových veličinách?“

Tato, na první pohled jednoduchá otázka v sobě skrývá různé možné přístupy k popisu národního hospodářství:

- **Kdo** je otázka ekonomických subjektů (institucionálních jednotek) operujících v národním hospodářství (jde o jakousi institucionální a organizační stránku národního hospodářství)
- **Co dělá a jakými prostředky** je otázka ekonomických aktivit prováděných ekonomickými subjekty (tyto aktivity se mohou vztahovat k výrobě, rozdělování, spotřebě či akumulaci)
- **Za jakým účelem** je otázka účelu ekonomických aktivit, toho, jaké potřeby se jimi uspokojují
- **S kým a výměnou za co** je otázka transakcí mezi ekonomickými subjekty, jako je např. koupě a prodej. Většina transakcí v moderní ekonomice má tržní podobu.
- **S jakými změnami ve stavových veličinách** je otázka jmění (bohatství), které se ekonomickými aktivitami vytváří.

Je pochopitelné, že SNÚ nemůže zachytit nesčíslné množství ekonomických jevů a procesů a zodpovědět výše uvedenou otázku ve značném detailu. Ucelený a konsistentní popis hospodářského života země není nikterak jednoduchý. Základními hospodářskými jevy a procesy jsou výroba, rozdělování důchodů, spotřeba, akumulace a změny majetku. Jde tedy o popis toků a s nimi spojených stavů v národním hospodářství. Tento popis musí být zjednodušený, aby byl analyticky zvládnutelný. Tak např. odpověď na prostou otázku „co kdo dělá, s kým a výměnou za co“ v sobě zahrnuje dva účastníky transakce (prodávající a kupující), dvě transakce (prodej a koupě), dvě vedlejší akce (platba a inkaso) a dva objekty (zboží nebo služba a peníze). Obraz hospodářského života musí být sice zjednodušený, ale měl by být zároveň vyvážený tak, aby zahrnoval všechny podstatné aspekty hospodářského života, hlavní vztahy a výsledky hospodářské činnosti, ale i ekonomické chování hlavních

subjektů tohoto života. SNÚ obsahuje proto řadu kategorií, definic, metodických pokynů a klasifikací, které jsou konzistentní a v jistém smyslu tvoří kostru systému.

Mezi hlavní prvky systému národních účtů patří:

- **institucionální jednotky a sektory (kdo?);**
- **transakce a ostatních toky (co dělá?);**
- **aktiva a závazky (s jakými změnami stavů?);**
- **vyrábějící jednotky a výrobky (jiný aspekt otázky kdo a co?).**

2.1 Institucionální sektory

Každý ekonomický subjekt (institucionální jednotka), který se zúčastňuje hospodářského života (podnik, banka, farma, škola, nemocnice, domácnost atd.) musí být přiřazen k některému institucionálnímu sektoru, podle nichž se pak sestavují hlavní účty. SNA 1993 rozeznává 5 domácích (rezidentských) institucionálních sektorů. Jsou to:

- **nefinanční podniky**, kterými mohou být podniky soukromé, veřejné a podniky pod zahraniční kontrolou, které se zabývají nefinančními činnostmi a vyrábí převážnou většinu produkce pro trh za účelem dosahování zisku;
- **finanční instituce**, které se převážně zabývají tržními finančními operacemi. Patří sem centrální banka, soukromé i veřejné finanční instituce, pojišťovny a penzijní fondy (včetně finančních institucí, pojišťoven a penzijních fondů pod zahraniční kontrolou);
- **vládní instituce**, které poskytují veřejné statky a služby na netržním základě (zdarma či za ceny, které nekryjí plně náklady). Patří sem vládní organizace, státní a místní správa a fondy sociálního zabezpečení spravované státem;
- **soukromé neziskové instituce poskytující služby domácnostem**, které poskytují některé služby domácnostem na netržním základě;
- **domácnosti**, jejichž ekonomickou funkcí je především realizace soukromé spotřeby. Jako malovýrobci však mohou též vyrábět zboží či poskytovat služby pro trh.

Každý z výše uvedených institucionálních sektorů se dále člení na sub-sektory. Kromě institucionálních jednotek, které sídlí na území daného státu (rezidenti), SNÚ rozeznává i institucionální jednotky, které sídlí v zahraničí (nerezidenti). Vymezení a odlišení institucionálních sektorů je v logice národního účetnictví významné, protože většina účtů zachycujících toky důchodů od výroby, v níž se generují prvotní důchody až po konečné rozdělení a užití důchodů, je konstruována jako účty sektorové. Tyto účty umožňují analyzovat ekonomický pohyb v hlavních sektorech a subsektorech ekonomiky.

Klasifikace institucionálních sektorů v České republice odpovídá evropskému systému účtů ESA 95, je však méně podrobná a zahrnuje tyto sektory a subsektory:

S.1 Národní hospodářství celkem

S.11 Nefinanční podniky

- S.11001 Nefinanční podniky - veřejné
- S.11002 Nefinanční podniky - soukromé
- S.11003 Nefinanční podniky - pod zahraniční kontrolou

S.12 Finanční instituce

- S.121 Ústřední banka

S.122	Ostatní měnové finanční instituce
S.123	Ostatní finanční zprostředkovatelé
S.124	Pomocné finanční instituce
S.125	Pojišťovací společnosti a penzijní fondy
S.13	<i>Vládní instituce</i>
S.1311	Ústřední vládní instituce
S.1313	Místní vládní instituce
S.1314	Fondy sociálního zabezpečení
S.14	<i>Domácnosti</i>
S.15	<i>Neziskové instituce sloužící domácnostem</i>
S.2	Nerezidenti

2.2 Transakce a ostatní toky

Transakcemi se rozumí akce učiněné na základě vzájemné dohody mezi dvěma institucionálními jednotkami. Většina transakcí v národním hospodářství je spojena s ekonomickými toky a v tržní ekonomice jde převážně o peněžní transakce. Existují však i nepeněžní transakce (ať již mezi institucionálními jednotkami nebo uvnitř těchto jednotek), jejichž hodnota musí být odhadována. Příkladem takovýchto transakcí může být např. naturální spotřeba v zemědělství nebo poskytování bezplatných služeb státem (např. ve školství).

Vymezení transakcí je spojeno s definováním základních agregátů SNÚ. V tomto směru je SNÚ velmi podrobný, protože musí stanovit jasné hranice jednotlivých procesů i detailní metodiku výpočtu jednotlivých agregátů. Transakce můžeme rozdělit do těchto hlavních skupin:

- **transakce s produkty**
- **rozdělovací transakce**
- **finanční transakce**

Transakce s produkty

Transakce s produkty popisují původ produkce (tuzemskou produkci nebo dovoz) a její užití (mezispotřebu, konečnou spotřebu, tvorbu kapitálu a vývoz). SNÚ rozeznává tyto hlavní kategorie transakcí s produkty:

- **produkce¹**
- **mezispotřeba**
- **výdaje na konečnou spotřebu**
- **skutečná konečná spotřeba**
- **tvorba hrubého kapitálu**
- **vývoz výrobků a služeb**
- **dovoz výrobků a služeb**

¹ Pojem produkce (anglicky output) se většinou používá pro označení výsledku výrobní činnosti. Pojem výroba (production) se používá pro označení vlastní výrobní činnosti. Často však dochází k záměně obou termínů.

Vymezení **výroby**, jejímž výsledkem je **produkce**, je klíčové pro celý SNÚ, protože to, co zahrneme do výroby musí být odraženo i v tvorbě důchodů a v užití produkce. Z tohoto hlediska různě široké pojetí výroby má za následek různě široké vymezení spotřeby, akumulace, zahraničního obchodu, ale i prvotního a druhotného rozdělení důchodů. Tak např. zúžené pojetí produkce jako materiální (hmotné produkce), které bylo charakteristické v centrálně plánovaných ekonomikách, vedlo i k zúženému pojetí spotřeby jako hmotné spotřeby bez většiny služeb. Je užitečné si připomenout, že diskuse o vymezení kategorie výroby a produktivní činnosti mají velmi dlouhou historii a budou zcela jistě pokračovat i v budoucnu.

Poslední revize SNÚ věnuje vymezení výroby a produkce velkou pozornost a výrobu definuje jako **fyzický proces prováděný v institucionální jednotce, ve kterém se používá práce a kapitál k přeměně vstupů ve formě výrobků a služeb ve výstupy výrobků a služeb**. Obecně platí, že do produkce se zahrnují ty výrobky a služby, které jsou určeny pro trh (pro prodej nebo naturální směnu) a také zboží a služby poskytované bezplatně domácnostem nebo kolektivně vládním sektorem nebo sektorem soukromých neziskových institucí.

Hlavním problémem vymezení sféry výroby je zřejmě rozhodnutí o tom, jak zacházet s výrobou, která neprochází trhem a je určena pro vlastní užití. Sem patří značná část zemědělské produkce a produkce zboží a služeb v domácnostech, včetně přípravy jídel, úklidu, oprav apod. Je zřejmé, že tyto činnosti jsou produktivní v ekonomickém slova smyslu. Bohužel jsou obtížně měřitelné. Tak např. do zemědělské produkce se započítává i hodnota produkce, která se spotřebovává v zemědělských závodech a domácnostech a tedy se neprodává (tzv. naturální spotřeba). Podobně je tomu i u „nájemného“ v soukromých domech a bytech, které si vlastníci neplatí, ale do výroby se v SNÚ zahrnuje v podobě tzv. imputovaného nájemného. Podobně se odhaduje produkce některých veřejných služeb, které se poskytují bezplatně nebo za ceny, které nekryjí náklady. V těchto případech se zpravidla produkce těchto institucionálních jednotek vyjadřuje v jejich nákladech. Kromě toho zahrnutí velkých nepeněžních toků do SNÚ může komplikovat analýzu toho, co se děje na trhu.

Vymezení výroby je proto určitým kompromisem mezi snahou zachytit tuto sféru velmi široce a snahou nezatěžovat SNÚ mnoha odhady a toky, které jsou odlišné od toků peněžních, které jsou pro tržní ekonomiku klíčové. SNA 1993 proto doporučuje zahrnovat do produkce z výroby pro vlastní užití pouze to zboží, které je určeno pro vlastní užití pro účely výroby, protože toto zboží může být prodáno na trhu. Naproti tomu nedoporučuje zahrnovat do produkce výrobu zboží a služeb domácností pro vlastní konečnou spotřebu s výjimkou služeb, za které domácnosti platí domácímu personálu a služeb bydlení v soukromých bytech a rodinných domcích (imputované nájemné).

Z výše uvedeného je zřejmé, že SNÚ rozlišuje dva typy produkce:

- **tržní produkci**
- **netržní produkci** a v jejím rámci pak produkci pro vlastní konečné užití a ostatní netržní produkci.

Rozlišení mezi tržní a netržní produkcí je důležité z hlediska ocenění produkce. V zásadě platí, že tržní produkce a produkce pro vlastní konečné užití se oceňuje v základních cenách a ostatní netržní produkce se oceňuje na základě nákladů.

Zatím jsme hovořili o tom, které činnosti se pokládají za produktivní a ve které sféře se výroba uskutečňuje. Z hlediska výše uvedených institucionálních sektorů se všechny sektory podílí na výrobě, i když v případě vládních institucí jde převážně o netržní produkci a u domácností jde o výrobu soukromě hospodařících osob (soukromí zemědělci, živnostníci). Někdy se nesprávně za výrobní sféru pokládá pouze výroba nefinančních institucí (průmyslové, stavební, zemědělské, obchodní, dopravní a jiné podniky).

Produkce zahrnuje výrobky a služby vytvořené během příslušného období. Jde tedy o tokovou veličinu, která charakterizuje výsledky výrobní činnosti. Ukazatelé produkce mohou zahrnovat různé části produkce:

- **celková produkce**
- **meziprodukt** (produkce, která je znovu spotřebována v procesu výroby, vstupuje do běžných nákladů u výrobců ve formě materiálových nákladů jako je spotřeba energie, surovin, polotovarů a materiálů a stává se součástí celkové hodnoty vyráběné produkce)
- **finální produkce** (produkce, která opustila stanovené hranice výroby a vstupuje do oblasti finální spotřeby, investic nebo je vyvezena za hranice země. Jak uvidíme později, hrubý domácí produkt je ukazatelem typu finální produkce)
- **tržní produkce**

U ukazatelů produkce se většinou používá jejich členění podle odvětví (viz místní činnostní jednotky a odvětví).

Mezispotřeba se skládá z hodnoty výrobků a služeb spotřebovaných jako vstupy do výrobního procesu, s výjimkou fixních aktiv, jejichž spotřeba se zachycuje jako spotřeba fixního kapitálu. Výrobky a služby mohou být ve výrobním procesu buď přeměněny nebo spotřebovány.

Pro **konečnou spotřebu** se v revidovaném SNÚ používají dvě pojetí:

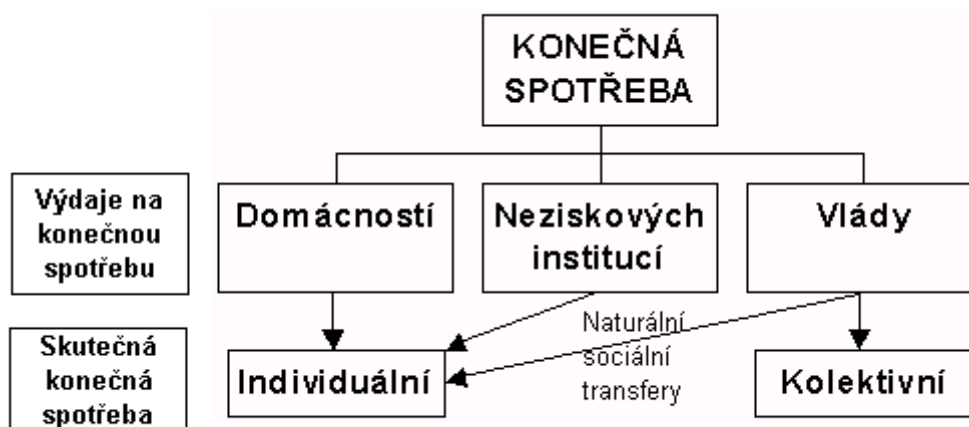
- výdaje na konečnou spotřebu
- skutečná konečná spotřeba

Výdaje na konečnou spotřebu jsou pojetím, které se vztahuje na výdaje sektoru na spotřebu výrobků a služeb. U konečné spotřeby může mít tyto výdaje pouze sektor domácností (pro výdaje domácností na konečnou spotřebu budeme v tomto textu používat též pojem soukromé spotřeby), sektor vládních institucí (pro tyto výdaje budeme též používat pojem veřejné spotřeby) a sektor neziskových institucí (tyto výdaje jsou relativně malé a pro účely analýz se proto přičítají k výdajům domácností).

Skutečná konečná spotřeba naopak ukazuje, kdo výrobky a služby pro spotřebu získal bez ohledu na jejich financování. V tomto smyslu se rozlišuje **individuální skutečná spotřeba** a **kolektivní skutečná spotřeba**. Rozdíl mezi první koncepcí (výdaje na konečnou spotřebu) a druhou koncepcí (skutečná konečná spotřeba) spočívá v přístupu k některým druhům výrobků a služeb, které jsou financovány vládou, ale jsou poskytovány domácnostem jako naturální sociální transfer.

Zavedení nových kategorií individuální a kolektivní skutečné spotřeby ke kategoriím výdajů na konečnou spotřebu sice SNÚ poněkud komplikuje, ale rozšiřuje analytické možnosti národních účtů zejména v oblasti analýzy a mezinárodního srovnávání životní úrovně. Je totiž

známo, že míra přerozdělování se v jednotlivých zemích značně liší. Podle výdajové metody, kde rozhodujícím kritériem pro odlišení soukromé a veřejné spotřeby je zdroj financování (byla-li spotřeba hrazena z disponibilních důchodů domácností, šlo o soukromou spotřebu a v případě, že byla hrazena z disponibilních důchodů vládního sektoru, šlo o veřejnou spotřebu) docházelo k tomu, že to, co bylo v jedné zemi soukromou spotřebou, bylo v jiné zemi veřejnou spotřebou. To se týkalo především poskytovaných služeb ve školství a zdravotnictví, kdy záleželo na tom, kdo tyto služby platil. Tyto služby hrazené státem a patřící do individuální skutečné spotřeby pak představují tzv. třetí rozdělení v podobě naturálních sociálních důchodů. Rozlišení výdajů na konečnou spotřebu a skutečné konečné spotřeby znázorňuje následující schéma:

Tvorba hrubého kapitálu obsahuje 3 složky, kterými jsou:

- tvorba hrubého fixního kapitálu²
- změna stavu zásob
- čisté pořízení cenností

Dřívější pojetí tvorby hrubého kapitálu neobsahovalo položku pořízení cenností (drahokamy a vzácné kovy, starožitnosti a umělecké předměty), které se pořizují hlavně za účelem uchování hodnot. Tato položka není významná, nicméně svým charakterem patří do tvorby hrubého kapitálu.

Tvorba hrubého fixního kapitálu zahrnuje pořízení a úbytky hmotných a nehmotných fixních aktiv, které mají charakter dlouhodobé spotřeby a jejichž cena převyšuje stanovenou hranici. Do hmotných fixních aktiv patří nové investice do budov, staveb, strojů a zařízení, náklady na velké opravy, zdokonalení investičního majetku, změny stavu základního stáda a velká zlepšení půdy. Nezahrnují se sem předměty dlouhodobé spotřeby nakoupené domácnostmi, předměty nakupované vládou pro vojenské účely, výdaje na výzkum, vývoj, průzkum trhu a podobně. Do nehmotných fixních aktiv zahrnujeme geologický průzkum, software a původní kulturní a umělecká díla.

Změna stavu zásob se vztahuje k zásobám materiálu a surovin, k nedokončené výrobě, k hotovým výrobkům a obchodnímu zboží.

² Anglický termín je gross fixed capital formation, který je překládán buď jako tvorba hrubého fixního kapitálu nebo jako hrubá tvorba fixního kapitálu..

Dovoz a vývoz zboží a služeb zahrnuje transakce se zbožím a službami (prodeje a nákupy, barter, dary nebo granty) mezi rezidenty a nerezidenty. Dovoz a vývoz zboží nastává tehdy, když dochází ke změně vlastnictví, tedy bez ohledu na to, zda dochází k fyzickému pohybu zboží přes hranice. U služeb je rozhodující doba, kdy byly poskytnuty, což většinou odpovídá okamžiku kdy byly vyprodukovány.

Rozdělovací transakce

Tyto transakce popisují, jak se přidaná hodnota vytvořená při výrobě rozděluje mezi práci, kapitál a vládní instituce (prvotní rozdělení), a dále pak jak se důchod a majetek znovurozděluje. Hlavní transakce v této oblasti se vztahují k tvorbě primárních důchodů a druhotných důchodů, které jsou výsledkem rozdělovacích procesů. Výsledkem prvotního a druhotného rozdělení důchodů jsou pak disponibilní důchody. Mezi hlavní druhy důchodů patří:

- **Náhrady zaměstnancům**, které jsou odměnou zaměstnavatele zaměstnanci za vykonanou práci. Mohou být peněžní i naturální. Zahrnují kromě mezd a platů i sociální příspěvky zaměstnavatelů.
- **Daně z výroby a dovozu**. Tyto daně, jako např. daň z přidané hodnoty či cla se na rozdíl od běžných daní chápou jako prvotní důchody vládních institucí.
- **Dotace**, které jsou jednostrannými platbami vládních institucí výrobcům a na účtech se objevují jako záporná položka.
- **Důchod z vlastnictví**, který je důchodem za poskytnutý kapitál. Patří sem úroky, rozdělované důchody společností, reinvestované zisky z přímých zahraničních investic a pachtovné.
- **Běžné daně z důchodů a jmění**, které jsou jednostrannými platbami institucionálních jednotek vládním institucím. Patří sem většina běžných daní jako např. daně z příjmů či ze zisků.
- **Sociální příspěvky a dávky**
- **Ostatní běžné transfery** jako např. pojištění, loterie apod.

Finanční transakce

Jde o transakce s finančními aktivy a závazky mezi institucionálními jednotkami a mezi nimi a nerezidenty. Finanční aktiva mají vždy (kromě zlata a zvláštních práv čerpání) jim odpovídající položky na straně pasiv. Finanční transakce mezi dvěma institucionálními jednotkami zvyšuje čisté půjčky/výpůjčky (net lending/net borrowing) jedné institucionální jednotky a ve stejné výši snižuje čistou půjčku/výpůjčku druhé institucionální jednotky. Finanční transakce, které představují přímé zahraniční investice se doporučuje vyčleňovat zvlášť. Za zmínku stojí to, že SNÚ nedává jednotnou definici měření peněžní zásoby (ty se liší v jednotlivých zemích i v čase). Rozlišuje se sedm druhů finančních aktiv:

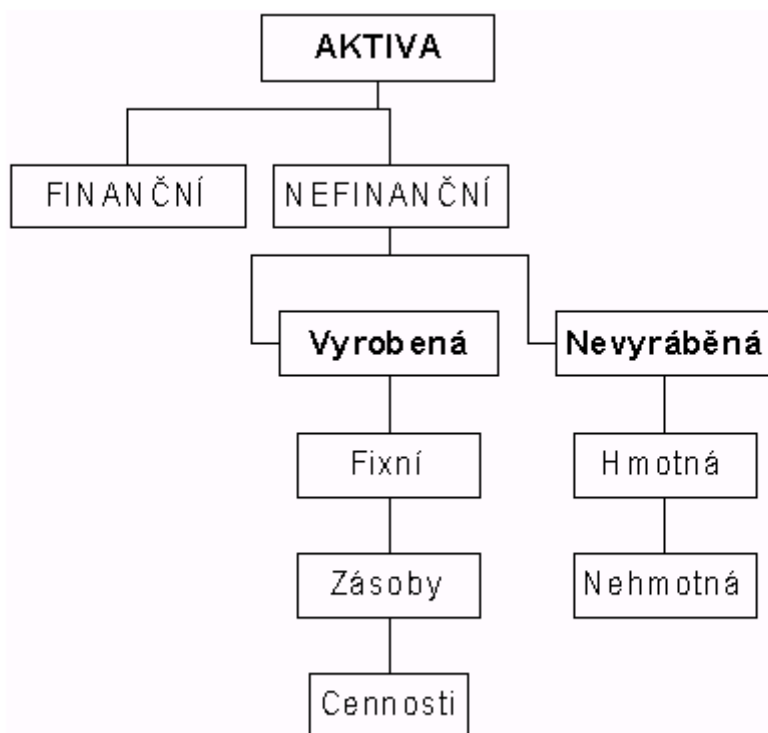
- **Měnové zlato a zvláštní práva čerpání**. Měnové zlato se drží jako součást devizových rezerv země a zvláštní práva čerpání se vztahují k mezinárodním rezervním aktivům, které vytvořil Mezinárodní měnový fond a přidělil svým členům.
- **Oběživo a vklady**
- **Cenné papíry jiné než účasti**. Tento druh finančních aktiv dává jejich držitelům právo na pevný nebo smluvně stanovený peněžní důchod např. ve formě úroků.
- **Půjčky**

- **Účasti**, které představují vlastnická práva na společnosti a dávají jejich držitelům právo na podíl ze zisku společnosti. Většinou mají podobu akcií a účastí v investičních fondech.
- **Pojistné technické rezervy**, které představují finanční aktiva pojištěnců v pojišťovacích společnostech a penzijních fondech.
- **Ostatní pohledávky a závazky**, jako např. obchodní úvěry a zálohy.

2.3 Stavby jmění (rozvahy)

SNÚ neobsahuje pouze tokové veličiny, ale i veličiny stavové, které ukazují, jaké je celkové jmění (bohatství) na počátku a konci ročního období v celé ekonomice i v jednotlivých institucionálních sektorech. Je pochopitelné, že změny stavových veličin jsou ovlivněny tokovými veličinami (především velikostí akumulace, která zvyšuje bohatství). Stavby aktiv a pasiv na počátku a na konci ročního období ukazují rozvahy (balance sheets). Rozvaha je uspořádaným přehledem, v němž jsou zachyceny k určitému okamžiku hodnoty vlastněných aktiv a zůstatku závazků. Vyrovnávací položka se nazývá čisté jmění.

Aktiva se člení na nefinanční aktiva (do nich se zahrnují vyrobená aktiva, kam patří fixní aktiva, zásoby a cennosti a nevyráběná aktiva, která mohou být hmotná jako je např. půda a podzemní zdroje anebo nehmotná jako např. patenty) a finanční aktiva (oběživo a vklady, cenné papíry, půjčky, účasti, pojistné technické rezervy). Rozdíl mezi aktivy a pasivy tvoří čisté jmění, které je jakýmsi ukazatelem bohatství společnosti či jednotlivých institucionálních jednotek a sektorů. Změna čistého bohatství závisí především na úsporách a čistých kapitálových transferech. Složitým metodologickým problémem spojeným se sestavováním rozvah je oceňování jednotlivých položek rozvahy, protože platí obecná zásada, že aktiva i pasiva by měla být oceněna tržními cenami toho dne, k němuž se rozvaha vztahuje. Členění aktiv znázorňuje následující schéma:

Místní činnostní jednotky a odvětví

V praxi se většina institucionálních jednotek vyrábějících výrobky a služby zabývá kombinací různých činností. Např. vedle průmyslové výroby může institucionální jednotka provádět stavební práce či poskytovat různé služby. Analýza struktury výroby a vztahů technicko-ekonomického charakteru proto vyžaduje seskupovat výrobky a služby do stejnorodějších skupin. Prakticky to znamená, že se institucionální jednotky (podniky) musí zpravidla rozdělit na menší, vzhledem k druhu výroby více homogenní jednotky. Protože v praxi je obtížné získat informace za naprosto čistá odvětví, SNÚ pracuje s tzv. místními činnostními jednotkami, které jsou umístěny na jednom místě. Odvětví se pak skládá z místních činnostních jednotek (závodů), které se zabývají stejným nebo podobným druhem činnosti.

Klasifikace odvětví je obsažena v tzv. **odvětvové klasifikaci ekonomických činností (OKEČ)** - Statistical Classification of Economic Activities. Tato klasifikace obsahuje na jednomístné úrovni 17 odvětví a na dvoumístné úrovni 31 odvětví (podrobněji se člení především zpracovatelský průmysl - na 14 odvětví). Odvětvová klasifikace činností byla zavedena k 1. 1. 1994 a v roce 1998 byla novelizována. Je českou verzí mezinárodně standardní klasifikace NACE a zahrnuje tato hlavní odvětví:

- A Zemědělství a myslivost, lesní hospodářství
- B Rybolov, chov ryb, přidružené činnosti
- C Dobývání nerostných surovin
- D Zpracovatelský průmysl
- E Výroba a rozvod elektřiny, plynu a vody
- F Stavebnictví
- G Obchod, opravy motorových vozidel a spotřebního zboží
- H Pohostinství a ubytování
- I Doprava, skladování, pošty a telekomunikace
- J Peněžnictví a pojišťovnictví
- K Činnosti v oblasti nemovitostí, pronajímání movitostí, služby pro podniky, výzkum a vývoj
- L - Q Ostatní

Pro některé účely se provádí agregace odvětví do 3 sektorů :

- Primární (A+B+C]
- Sekundární (D+E+F)
- Terciární (ostatní odvětví)

Za účelem detailního sledování transakcí u skupin výrobků a služeb, zejména v tabulkách dodávek a užití a v input-output tabulkách, SNÚ používá klasifikaci produktů podle činnosti (Classification of Products by Activity). Klasifikace produktů používaná v České republice vychází z mezinárodně standardní klasifikace CPA a byla zavedena k 1. 1. 1994 a novelizována v roce 1999.

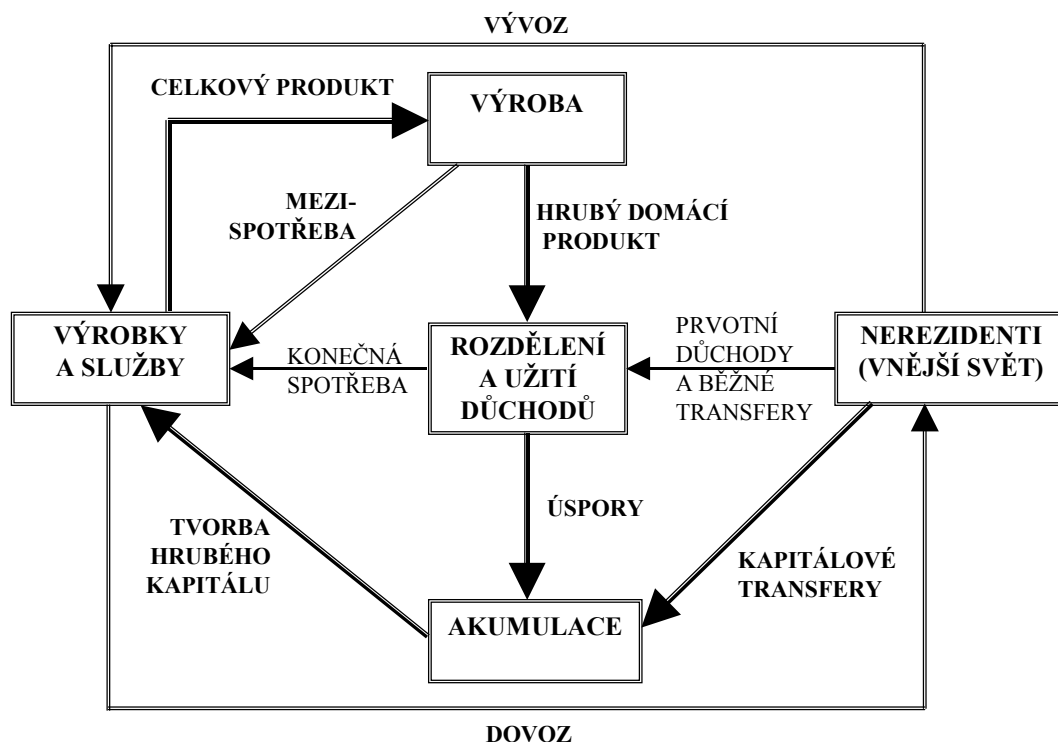
3. Soustava účtů (podle ESA 95)

Rozsah tohoto učebního textu umožňuje pouze naznačit celkovou strukturu a logiku SNÚ. Nedovoluje tak ukázat ohromné bohatství informací, které SNÚ obsahuje. K tomu je nezbytné

hlubší studium tohoto systému. V případě hlavních účtů se budeme zabývat pouze tzv. konsolidovanými (národními) účty, které se sestavují za národní hospodářství jako celek. U sektorových účtů si ukážeme analytické možnosti, které poskytují.

3.1 Hlavní účty a jejich vztahy

Logiku a vzájemné vztahy v systému národních účtů objasňuje zjednodušené schéma, které obsahuje hlavní účty a jejich vztahy:

Z hlediska národního účetnictví je významné odlišení **toků zboží a služeb** na straně jedné a **toků důchodů** na straně druhé, protože právě z tohoto pohledu vznikly 2 základní skupiny účtů a tabulek:

- **Účty výrobků a služeb**, které zachycují *toky zboží a služeb* a obsahují input-output tabulky a účty podle odvětví.
- **Sektorové účty**, které zachycují *toky důchodů* a poskytují systematický popis různých etap ekonomického procesu (výroba, rozdělování, akumulace) podle institucionálních sektorů. Tyto účty zahrnují i rozvahy, které popisují stavy aktiv, závazků a čistého jmění k začátku i ke konci účetního období.

Účty zachycující důchodové toky v národním hospodářství a podle jednotlivých sektorů (sektorové účty) mají svoji vnitřní logiku a postupují od procesu výroby a tvorby prvotních důchodů přes procesy přerozdělení až po užití disponibilních důchodů. Tokové účty obsahují:

a) Skupinu běžných účtů, kam patří

- účet výroby, jehož saldem je hrubá přidaná hodnota,
- účet tvorby důchodů, jehož saldem je hrubý provozní přebytek,
- účet rozdělení prvotních důchodů, jehož saldem je národní důchod,
- účet druhotného rozdělení důchodů, jehož saldem je hrubý disponibilní důchod,
- účet užití disponibilních důchodů, jehož saldem jsou hrubé úspory

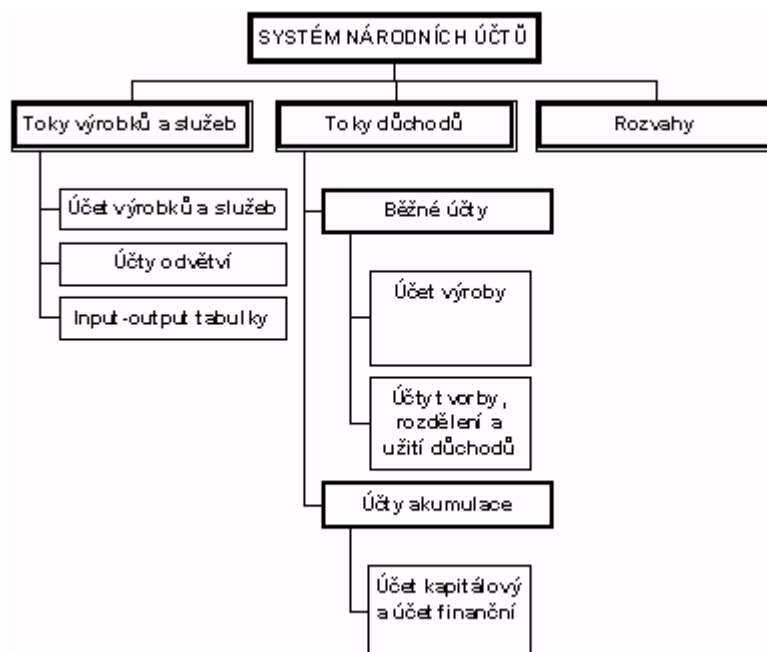
Účty rozdělení a užití důchodů zachycují pohyb důchodů ve třech jeho hlavních fázích: prvotní rozdělení, druhotné rozdělení a užití důchodů. První fáze se týká tvorby důchodů v procesu výroby a jejich rozdělení mezi výrobní činitele (práci, kapitál) a vládní instituce (prostřednictvím daní z výroby a dovozu a dotací). To umožňuje určit provozní přebytek (nebo smíšený důchod v případě domácností) a prvotní důchody. Druhá fáze sleduje znovurozdělení důchodů, k němuž dochází prostřednictvím transferů. Výsledkem prvotního a druhotného rozdělení jsou disponibilní důchody. Třetí fáze ukazuje, jak jsou disponibilní důchody použity na spotřebu a úspory.

b) Skupinu účtů akumulace, kam patří

- účet kapitálový, jehož saldem jsou čisté půjčky nebo výpůjčky,
- účet finanční, který je vyrovnán saldem pohledávek a závazků (resp. čistými půjčkami či výpůjčkami)

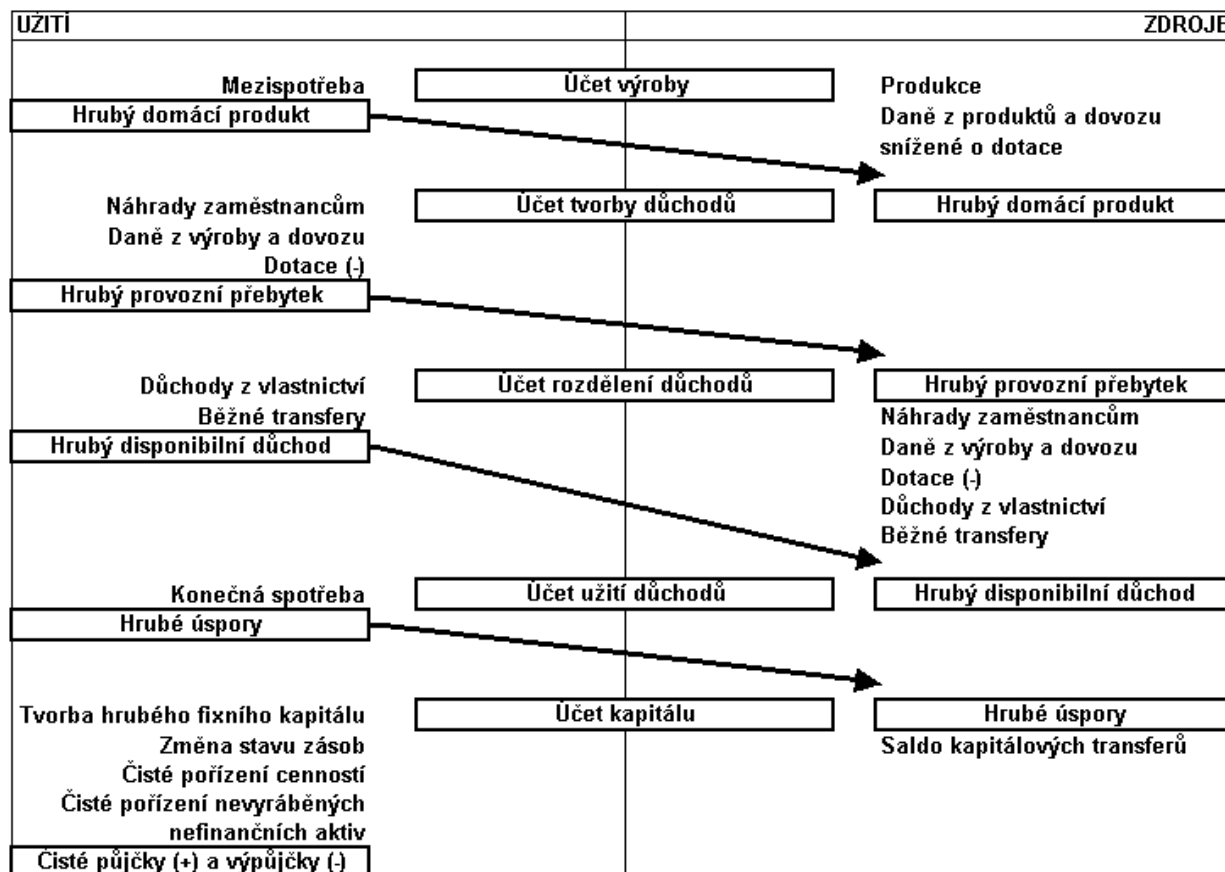
c) Rozvahy

Soustavu hlavních účtů znázorňuje následující schéma:

Účty zobrazující důchodové toky si přiblížíme na ročních účtech ČR za rok 1999 (viz ČSÚ: Roční národní účty 1999, semidefinitivní sestava, červenec 2001). Půjde o účty v tzv.

konsolidované podobě, které zachycují národní hospodářství jako celek. Podobné účty jsou sestavovány i za jednotlivé institucionální sektory (event. i za jejich subsektory). Údaje jsou uvedeny v mld. Kč běžných cen. Základní vztahy mezi jednotlivými účty toků důchodů ukazuje následující schéma:

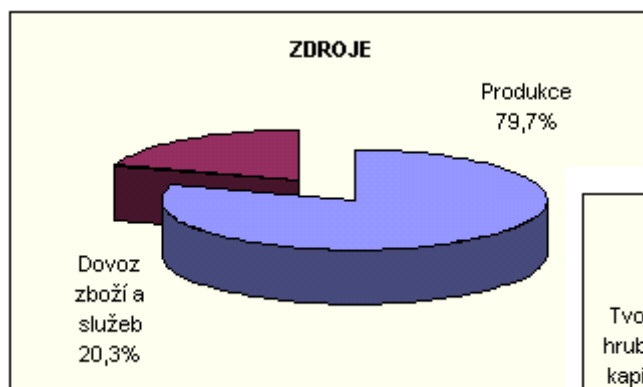
Dříve než přistoupíme k jednotlivým účtům, zmíníme se o některých obecných účetních pravidlech. U účtů zachycujících důchodové toky se používá termín **zdroje** (resources) k vyjádření příjmové (zdrojové) strany účtu. Zdroje jsou zaznamenávány na pravé straně účtu. Na levé straně účtů je pak zachyceno **užití** (uses). Jde vlastně o výdajovou stranu účtů. U účtů výrobků a služeb zachycujících hmotné toky je tomu naopak. Rozvahy obsahují závazky (pasiva) a čisté jmění na pravé straně účtu a pohledávky (aktiva) na straně levé. Podobně jako v podvojném účetnictví, každá transakce musí být zaznamenána dvakrát, jednou jako zdroj (nebo jako změna pasiv), podruhé jako užití (nebo změna aktiv).

3.2 Účet výrobků a služeb

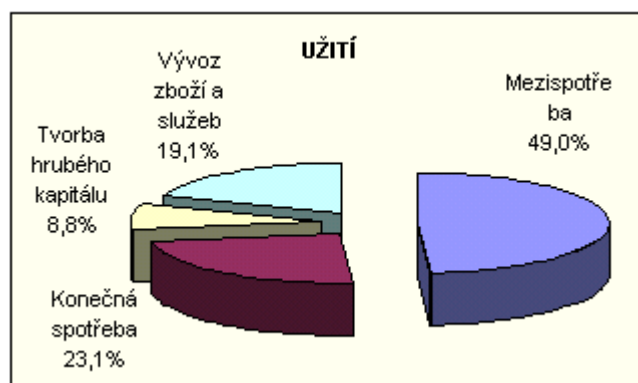
Účelem účtu výrobků a služeb je ukázat zdroje a jejich užití u jednotlivých odvětví a za celé národní hospodářství. Vzhledem k tomu, že se produkce oceňuje v základních cenách a užití v kupních cenách, musí být do zdrojů zahrnuty i daně z produktů snížené o dotace na produkty. Užití se zachycuje na pravé straně účtu a zdroje na levé, tedy na opačných stranách než je zachycen pohyb důchodů na běžných účtech institucionálních sektorů. Je to dáno tím, že toky produktů jsou protipoložkami k peněžním tokům. Účet výrobků a služeb je z definice vyrovnaný a nemá žádnou vyrovnávací položku.

Účet výrobků a služeb (mld. Kč, b.c.), 1999

ZDROJE		UŽITÍ	
Produkce	4617,9	Mezispotřeba	2939,0
Daně z produktů a dovozu	232,8	Konečná spotřeba	1389,3
Dotace na produkty	-24,4	Tvorba hrubého kapitálu	525,7
Dovoz zboží a služeb	1176,2	Vývoz zboží a služeb	1148,5
Celkem	6002,5	Celkem	6002,5

Struktura zdrojů a užití účtu výrobků a služeb, 1999 (v %)

Z hlediska účtu výrobků a služeb zdroje jsou tvořeny součtem domácí produkce a dovozu a užití se rozpadá do čtyř hlavních oblastí: mezispotřeba, konečná spotřeba, tvorba hrubého kapitálu a vývoz. Tyto oblasti jsou hlouběji členěny, stejně jako produkce. Z pohledu tohoto účtu jsou zajímavé podíly jednotlivých složek na celkových zdrojích či užití. Tak např. podíl dovozu představoval v roce 1999 zhruba 20 % celkových zdrojů v ekonomice a vývoz se podílel 19 % na celkovém užití zdrojů. Pochopitelně, že podíly dovozů a vývozu na HDP budou podstatně větší.

Účty mohou být konstruovány pro různé kategorie systému, o nichž jsme se zmínili: institucionální jednotky a sektory, transakce, aktiva a pasiva, závody a odvětví a skupiny výrobků.

Soustava input - output tabulek

Input - output tabulky navazují na účet výrobků a služeb a zobrazují velmi podrobně toky výrobků a služeb v národním hospodářství. Jde o matice členěné podle odvětví nebo podle produktů (komodit) nebo v kombinaci odvětví a produktů. V řádcích je zachyceno užití produktů (nebo produkce odvětví) podle účelu užití, tj. jako mezispotřeba (v podrobném členění podle produktů nebo odvětví), konečná spotřeba, tvorba hrubého kapitálu a vývoz. Ve sloupcích je pak zachycena struktura materiálových nákladů na výrobu a složky hrubé přidané hodnoty, tj. náhrady zaměstnancům, daně z výroby bez dotací, čistý smíšený důchod, čistý provozní přebytek a spotřeba fixního kapitálu. Přičtením dovozu získáme celkové zdroje podle produktů či odvětví, které se musí rovnat celkovému užití. Zjednodušené schéma tzv. **symetrické input - output tabulky** (produkt na produkt) je následující:

	Produkty 1 2 3 ... n	Nerezidenti	Výdaje na konečnou spotřebu	Tvorba hrubého kapitálu	Celkem
Produkty 1 2 3 . . . n	Mezispotřeba	Vývoz	Konečná spotřeba	Tvorba hrubého kapitálu	Celkové užití podle produktů
Složky přidané hodnoty	Přidaná hodnota				
Nerezidenti	Dovoz				
Celkem	Zdroje celkem podle produktů				

Symetrická input - output tabulka je matice produktů na produkty nebo odvětví na odvětví popisující velmi detailně užití produkce i tvorbu zdrojů. Používá se buď klasifikace produktů nebo odvětvová klasifikace jak pro řádky, tak pro sloupce (proto symetrická tabulka). Informace potřebné pro sestavení těchto tabulek nejsou často dostupné, a proto sestavení těchto tabulek (zejména rozsáhlejších tabulek) vyžaduje zvláštní statistické šetření, které je náročné finančně i časově a může se provádět jednou za několik let. To je také důvod, proč input - output tabulky nebývají v řadě zemí běžně součástí národních účtů.

Využití input - output tabulek je především **v oblasti ekonomické analýzy a při projekcích budoucího vývoje**. Soustava koeficientů odvozených z input - output tabulek (tzv. soustava technických koeficientů přímé spotřeby a komplexních koeficientů plné spotřeby) umožňuje výpočty, které ukazují přímé i nepřímé vztahy v národním hospodářství.

Např. zvýšení cen energie ovlivní nejen tu odvětví, která spotřebovávají energii ve velké míře, nýbrž i ta odvětví, která spotřebovávají produkci energeticky náročných odvětví. Nebo zvýšení vývozu osobních automobilů vyžaduje nejen zvýšení výroby u přímých dodavatelů pro výrobce automobilů, ale i v navazujících odvětvích, která dodávají produkci dodavatelům automobilového průmyslu atd, atd. Jde o řetězovité multiplikační účinky, které toto zvýšení vývozu automobilů má na celou ekonomiku.

Bez input - output tabulek je prakticky nemožné vyčíslit komplexně dopady změn v jednom odvětví na celou ekonomiku. Input -output tabulky bývají často součástí prognostických modelů, které umožňují komplexně a variantně kvantifikovat různé scénáře budoucího vývoje. Omezenost tohoto textu neumožňuje se zabývat matematickou stránkou input - output tabulek i různými předpoklady, které musí být splněny.

3.3 Účet výroby

Účet výroby je výchozím účtem ve skupině účtů zachycujících důchodové toky v národním hospodářství. Vyplývá to z postavení výroby v ekonomickém procesu, protože ta je určující pro tvorbu důchodů, spotřebu i akumulaci.

Účet výroby (mld. Kč, b.c.), 1999

UŽITÍ		ZDROJE	
Mezispotřeba	2939,0	Produkce	4617,9
HDP	1887,3		
Spotřeba fixního kapitálu	-388,4	Daně z produktů a dovozu	
Čistý domácí produkt	1498,9	snížené o dotace	208,4

Poznámka: Položky vytištěné tučně představují tzv. bilanční (zbytkové) položky, které vyrovnávají stranu zdrojů se stranou užití. Tyto položky mohou být vyjádřeny buď v tzv. brutto (hrubé) koncepci včetně spotřeby fixního kapitálu, nebo v tzv. netto (čisté) koncepci po odečtení spotřeby hrubého kapitálu.

Hrubý domácí produkt

Hlavním ukazatelem účtu výroby je **hrubý domácí produkt (HDP)**, který je vlastně bilanční položkou a vypočteme ho tak, že k celkové hodnotě produkce přičteme daně snížené o dotace na produkty (tím vlastně převedeme hodnotu produkce v základních cenách do kupních cen) a odečteme mezispotřebu.

V našem případě: $4\,617,9 + 208,4 - 2\,939 = 1\,887,3$. Těto metodě výpočtu HDP říkáme výrobní metoda. Podle ní se HDP vypočte nepřímě. Když od HDP odečteme spotřebu fixního kapitálu, dostaneme čistý domácí produkt ($1\,887,3 - 388,4 = 1\,498,9$).

Slovíčko "čistý" může mít dvojitý význam: jednak vyjadřuje příslušný makroekonomický agregát v tzv. čisté (netto) podobě (čistý produkt a důchod, čisté úspory, čisté investice apod.) a dále může znamenat saldo (např. rozdíl mezi vývozy a dovozy je čistý vývoz, rozdíl mezi přílivem a odlivem kapitálu je čistý příliv kapitálu apod.). Z výše uvedených vztahů si povšimneme poměrně značného podílu mezispotřeby v celkové hodnotě produkce (63,6 %). Relativně vysoký podíl mezispotřeby (spotřeby surovin, paliva a energie, polotovarů a dalších materiálových vstupů) je ovlivněn metodikou výpočtu, cenami, kooperačními vztahy v ekonomice a dalšími faktory. Nicméně naznačuje relativně vysokou energetickou a materiálovou náročnost české ekonomiky, která se projevuje v nižší efektivnosti z hlediska tvorby přidané hodnoty (HDP).

Hrubý domácí produkt může být měřen třemi způsoby:

- Nepřímě výše zmíněnou **výrobní** metodou, jako rozdíl mezi celkovou produkcí a mezispotřebou. Tento rozdíl představuje hodnotu přidanou zpracováním, čili HDP. Tvorba přidané hodnoty se zjišťuje podle jednotlivých sektorů a odvětví národního hospodářství. Z hlediska zdrojů dat získávaných z ostatních statistik, lze výrobní metodu výpočtu HDP považovat za nejdůležitější. Nicméně nelze získat všechny údaje ze statistických šetření a některé položky se musí odhadovat. Příkladem může být odhad naturálních mezd, imputovaného nájemného, individuální bytové výstavby či zemědělského samozásobení. Podle ČSÚ bylo za celý HDP za rok 1998 zjištěno ze statistických zdrojů 86,8 % HDP a zbytek musel být odhadnut (viz ČSÚ: Zdroje, metody a výpočty HDP 1998, řada Makroekonomika, březen 2001). Je pochopitelné, že některé nepřesnosti ve výpočtu HDP mohou být skryty v odhadovaných položkách.

- Druhý způsob výpočtu HDP je metoda **výdajová** (spotřební), podle které se zjišťuje hodnota finální produkce určená pro konečnou spotřebu, tvorbu hrubého kapitálu a čistý

vývoz (vývoz zmenšený o dovoz). Výpočet HDP výdajovou metodou se provádí nezávisle na výpočtu metodou výrobní. Zdroje dat a jejich převod do metodiky národních účtů je specifický pro každou složku konečného užití. Tak např. u výdajů na spotřebu domácností jsou důležité údaje z rodinných účtů, u výdajů na spotřebu vlády se vychází především ze statistiky vládního sektoru, u tvorby hrubého fixního kapitálu ze statistiky investic a u zahraničního obchodu z celní statistiky a platební bilance. Rozsah nepokrytí HDP vypočteného výdajovou metodou statistickými zdroji činí zhruba 10 % za rok 1998.

- Třetí metoda (tzv. **důchodová**) sčítá důchody vznikající při výrobě (náhrady zaměstnanců, provozní přebytek a spotřebu fixního kapitálu). Vzhledem k tomu, že provozní přebytek je bilanční položkou, kterou nelze zjistit přímo, je důchodová metoda pouze podpůrnou metodou při výpočtu celkového HDP.

Odvětvové účty výroby

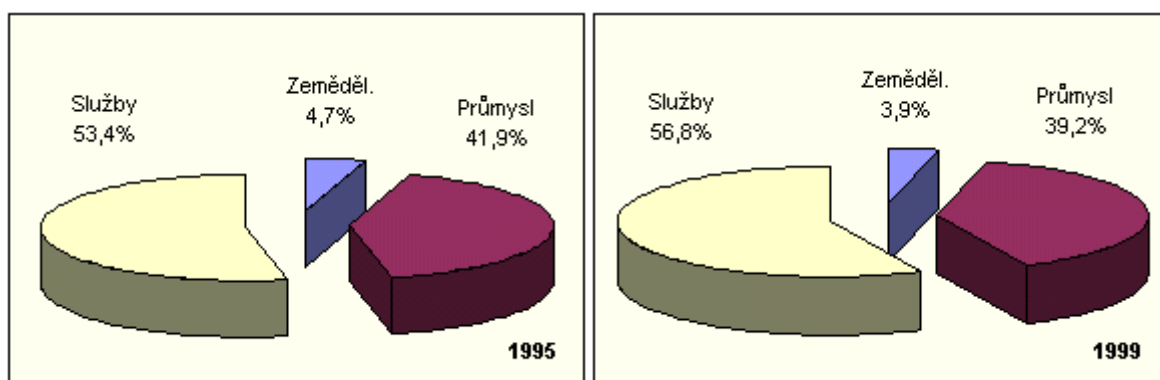
Účet výroby ve výše uvedené podobě je agregací odvětvových účtů výroby, které ukazují podrobněji (podle odvětvové klasifikace ekonomických činností - OKEČ) produkci, mezispotřebu a hrubou přidanou hodnotu v jednotlivých odvětvích. Odvětvové účty výroby jsou důležité z hlediska strukturální analýzy, protože umožňují analyzovat změny v odvětvové struktuře výroby. Protože podle klasifikace OKEČ je členěna i zaměstnanost a tvorba hrubého fixního kapitálu, jsou možné i další analýzy (např. produktivity práce).

Protože v ročních národních účtech je odvětvové členění podrobné (59 odvětví), ukážeme agregovanější **tabulku produkce, mezispotřeby a přidané hodnoty podle hlavních ekonomických činností** (rok 1999, mld Kč běžných cen):

OKEČ		Produkce	Mezi-spotřeba	Hrubá přidaná hodnota
A	Zemědělství	128,9	72,8	56,1
	Lesní hospodářství	30,0	17,8	12,2
B	Rybolov, chov ryb	1,5	0,9	0,6
C	Dobývání nerostných surovin	57,8	30,9	26,9
D	Zpracovatelský průmysl	1779,3	1320,8	458,5
E	Výroba a rozvod elektřiny, plynu a vody	242,8	172,5	70,3
F	Stavebnictví	463,5	334,3	129,2
G	Obchod, opravy spotřebního zboží	454,4	208,1	246,3
H	Pohostinství a ubytování	74,4	43,7	30,7
I	Doprava, skladování, pošty a telekomunikace	323,6	186,7	136,9
J	Peněžnictví a pojišťovnictví	157,5	67,0	90,5
K	Komerční služby	439,4	223,8	215,6
L	Veřejná správa, obrana, sociální zabezpečení	136,7	40,1	96,6
M	Školství	89,4	27,1	62,3
N	Zdravotnictví, veterinární a sociální činnosti	113,2	50,8	62,4
O	Ostatní veřejné, sociální a osobní služby	125,4	75,1	50,3
P	Domácnosti zaměstnávající personál	0,2	0,0	0,2
FISIM	Finanční služby nepřímo měřené		66,2	-66,2
Celkem		4617,9	2939,0	1678,9

Poznámka: Finanční služby nepřímo měřené (FISIM) jsou nákladem výrobců a patří do mezispotřeby. Jelikož se obtížně rozděluje podle odvětví, zahrnují se do mezispotřeby jako celek a o tuto částku se snižuje celková hrubá přidaná hodnota.

Struktura hrubé přidané hodnoty, 1995, 1999 (v %)

Vidíme, že celková hodnota produkce (4 617,9) i mezispotřeby (2 939,0) odpovídá údajům na účtu výroby. Připočteme-li k celkové hrubé přidané hodnotě (1 678,9) daně z produktů snížené o dotace (208,4), dostaneme hrubý domácí produkt v kupních cenách (1 887,3).

3.4 Účet tvorby důchodů

Účet tvorby důchodů ukazuje tzv. prvotní rozdělení důchodů, k němuž dochází v procesu výroby a v němž vznikají prvotní důchody jako odměna za práci a za kapitál. Základní schéma účtu je následující:

Účet tvorby důchodů (mld. Kč, b.c.), 1999

UŽITÍ		ZDROJE	
Náhrady zaměstnancům	873,6	Čistý domácí produkt	1498,9
Daně z výroby a dovozu	246,1		
Dotace	-57,9		
Čistý provozní přebytek	212,8		
Smišený důchod	224,3		

Účet tvorby důchodů ukazuje tvorbu prvotních důchodů a nakolik je přidaná hodnota schopna pokrýt náhrady zaměstnancům a daně na produkci a dovoz a vytvářet provozní přebytek. Ten je vyrovnávací položkou tohoto účtu. V případě výrobní činnosti sektoru domácností hovoříme o tzv. "smíšeném důchodu", protože nejsme schopni odlišit odměnu za práci od zisku. Z hlediska tvorby prvotních důchodů nás zajímají podíly náhrad zaměstnanců (jakési pracovní náklady výroby) a provozního přebytku (jakési zisky podniků). V tvorbě prvotních důchodů jsou zpravidla nejvýznamnější náhrady zaměstnancům (mzdy a příspěvky zaměstnavatelů na sociální pojištění). Jejich podíl činil v roce 1999 více než 58 % čistého domácího produktu. Důležitý je jejich vývoj v čase a to, zda se jejich podíl zvyšuje či snižuje. Převážná část náhrad zaměstnancům vstupuje do disponibilních důchodů domácností a věnuje se na spotřebu. Růst podílu náhrad zaměstnancům, který je důsledkem růstu jednotkových mzdových nákladů (průměrné mzdy rostou rychleji než produktivita práce) tak posiluje spotřebu. Naproti tomu růst podílu provozního přebytku posiluje investice.

3.5 Účet rozdělení prvotních důchodů

Účet rozdělení prvotních důchodů ukazuje, kdo prvotní důchody dostává (nikoliv kde vznikají).

Účet rozdělení prvotních důchodů (mld. Kč, b.c.), 1999

UŽITÍ		ZDROJE	
Důchody z vlastnictví	466,5	Čistý provozní přebytek	212,8
Čistý národní důchod	1454,6	Smíšený důchod	224,3
		Náhrady zaměstnancům	864,9
		Daně z výroby a dovozu	246,1
		Dotace	-57,9
		Důchody z vlastnictví	430,9

Účet rozdělení prvotních důchodů se na první pohled příliš neliší od účtu tvorby důchodů, zejména díváme-li se na tento účet z pohledu celého národního hospodářství. Z pohledu jednotlivých sektorů jsou rozdíly již jasnější. Zásadní rozdíl je totiž v tom, že účet rozdělení prvotních důchodů se týká institucionálních sektorů jako příjemců a nikoliv tvůrců prvotních důchodů. Prvotní důchod je nejen důchod, který rezidentské jednotky získávají za svou účast ve výrobním procesu, ale i důchod, který vlastník finančních a ostatních aktiv získává jako odměnu za poskytnutý kapitál (úroky, dividendy, pachtovné). Tak např. náhrady zaměstnancům jsou na účtu tvorby důchodů u sektorů, kde vznikají (u sektorů, které platí mzdy a příspěvky na sociální zabezpečení), zatímco u účtu rozdělení prvotních důchodů jsou náhrady zaměstnancům uvedeny pouze u sektoru domácností, který je příjemcem těchto důchodů.

Za celé národní hospodářství rozdíl mezi tvorbou důchodů (čistý domácí produkt) a prvotními důchody, kterými národní hospodářství disponuje (čistý národní důchod) spočívá v saldu prvotních důchodů nerezidentů. Na našich účtech se to týká dvou položek - náhrad zaměstnancům a důchodů z vlastnictví. Všimněte si, že náhrady zaměstnancům jsou na účtu rozdělení důchodů nižší než na účtu tvorby důchodů. Rozdíl je 8,7 mld Kč ve prospěch nerezidentů (873,6 - 864,9). V tomto případě jde především o mzdy slovenských a jiných zahraničních pracovníků v ČR. U důchodů z vlastnictví je rozdíl mezi přijatými a vydanými důchody ještě větší a činí 35,5 mld Kč ve prospěch nerezidentů (495,6 - 479,3). Jde o saldo úroků, rozdělovaných důchodů společností a dividend. Čisté prvotní důchody ve prospěch nerezidentů tak v roce 1999 činily 44,2 mld Kč (8,7 + 35,5 mld Kč). O tuto částku je nutné snížit čistý domácí produkt, abychom dostali čistý národní důchod ($1\,498,9 - 44,2 = 1\,454,6$). Vidíme, že v podmínkách české ekonomiky je saldo prvotních důchodů se světem záporné a představuje 3% čistého domácího produktu. Národní důchod vznikající v procesu prvotního rozdělení je pak základem pro druhotné rozdělení (znovurozdělení).

3.6 Účet druhotného rozdělení

Účet druhotného rozdělení zachycuje znovurozdělení národního důchodu podle následujícího schématu:

Účet druhotného rozdělení důchodů (mld. Kč, b.c.), 1999

UŽITÍ		ZDROJE	
Běžné daně	165,6	Národní důchod	1454,6
Sociální příspěvky	310,0	Běžné daně	165,4
Sociální dávky	251,9	Sociální příspěvky	310,0
Ostatní běžné transfery	247,8	Sociální dávky	252,3
Čistý disponibilní důchod	1472,3	Ostatní běžné transfery	265,3

Na tomto účtu vidíme, jak se saldo prvotních důchodů (za celé národní hospodářství národní důchod) přerozděluje mezi sektory prostřednictvím běžných daní z příjmů, majetku atd., sociálními příspěvky a dávkami a ostatními běžnými transfery. Tyto transferové platby představují druhotné důchody a vyznačují se tím, že jde buď o platbu, za níž se nezískává žádná protihodnota (daně) nebo příjem, za nějž se neposkytuje žádná protihodnota (penze). Výsledkem procesů prvotního a druhotného rozdělování je pak disponibilní důchod. Disponibilní důchody sektorů se mohou výrazně lišit od jejich prvotních důchodů. Rozdíl mezi prvotními důchody jednotlivých sektorů a jejich disponibilním důchodem je **saldo znovurozdělení**, které může být kladné v případě, že sektor získává více druhotných důchodů než jich platí, nebo záporné v případě, že sektor více transferů poskytuje než získává.

Výsledná salda znovurozdělení podle institucionálních sektorů (mld. Kč)

	1995	1996	1997	1998	1999
Nefinanční podniky	-65,6	-64,1	-68,3	-74,3	-72,0
Finanční instituce	3,1	6,2	1,5	-0,3	-1,2
Vládní instituce	192,4	203,2	209,4	229,4	228,2
Domácnosti	-125,4	-146,5	-144,0	-158,4	-150,2
Neziskové instituce	10,7	11,7	12,7	16,8	12,9
Čisté běžné transfery (saldo s nerezidenty)	15,2	10,5	11,3	13,2	17,7

Uvedená salda druhotného rozdělení (znovurozdělení) se rovnají rozdílu mezi přijatými druhotnými důchody (běžnými transfery) a vyplacenými běžnými transfery. Je-li toto saldo kladné, jako v případě vládního sektoru, pak tento sektor více běžných transferů přijal než vyplatil. Naopak, u domácností a nefinančních podniků tyto sektory ve znovurozdělení více ztratily než získaly. Zbytková položka jsou pak čisté běžné transfery vůči zahraničí.

Sektor, který v procesu druhotného rozdělení nejvíce získává je sektor vládních institucí, kde rozdíl mezi čistým národním důchodem tohoto sektoru a čistým disponibilním důchodem v roce 1999 činil 228 mld Kč. Na druhé straně v procesu znovurozdělení nejvíce ztratily sektory domácností (150 mld Kč) a nefinančních podniků (72 mld Kč). Za národní ekonomiku jako celek se její disponibilní důchod liší od národního důchodu o saldo běžných transferů se světem. To ukazuje náš účet za celé národní hospodářství, kde si můžeme všimnout určitých rozdílů mezi stejnými položkami na straně zdrojů a užití. Tyto rozdíly ukazují saldo běžných transferů se světem. Tento rozdíl je největší u položky ostatní běžné transfery, kde česká ekonomika přijala 265,3 mld a vyplatila 247,8 mld Kč. Celkové saldo čistých běžných transferů od nerezidentů činilo 17,7 mld Kč v roce 1999 a o tuto částku byl národní disponibilní důchod ČR větší než její národní důchod.

3.7 Účet užití disponibilního důchodu

Účet užití disponibilních důchodů ukazuje, jak se disponibilní důchod rozděluje mezi konečnou spotřebu a úspory. Ty jsou vyrovnávací položkou tohoto účtu.

Účet užití disponibilního důchodu (mld. Kč, b.c.), 1999

UŽITÍ		ZDROJE	
Výdaje na konečnou spotřebu	1389,3	Čistý disponibilní důchod	1472,3
Čisté úspory	83,0		

Z analytického hlediska je významný podíl úspor na disponibilním důchodu (tzv. míra úspor). Míra úspor v roce 1999 činila 5,6 %. Toto číslo se může zdát příliš nízké. Je tomu tak proto, že v tomto případě pracujeme s čistým národním disponibilním důchodem a čistými úsporami. V případě, že bychom pracovali s hrubým disponibilním důchodem a hrubými úsporami (v obou případech bychom museli připočítat spotřebu fixního kapitálu) dostali bychom míru úspor podstatně vyšší (25,3 %). Ukážeme si, že tvorba národních úspor je pro rozvoj ekonomiky velmi důležitá, protože na ní závisí růst čistého jmění a možnosti ekonomiky financovat tvorbu hrubého kapitálu.

Výdaje na konečnou spotřebu se vztahují ke 3 institucionálním sektorům: domácnostem, neziskovým organizacím poskytujícím služby domácnostem a vládním institucím. Celková konečná spotřeba se rovná výdajům domácností, soukromých neziskových organizací a vládních institucí za výrobky a služby nakoupené doma či v cizině. Jak jsme se již zmínili, revidovaný SNÚ zavádí v oblasti konečné spotřeby dvě pojetí:

- **výdaje na konečnou spotřebu**
- **skutečnou konečnou spotřebu**

Rozdíl mezi oběma koncepcemi spočívá v přístupu k některým druhům výrobků a služeb, které jsou financovány vládou nebo neziskovými institucemi a jsou poskytovány domácnostem jako naturální sociální transfer. S tím souvisí používání některých nových kategorií jako je **skutečná individuální a skutečná kolektivní spotřeba**. Slovíčko skutečná je důležité, protože naznačuje, že pro takto vymezenou spotřebu není rozhodující kdo ji platí, ale kdo ji skutečně realizuje. Tak např. služby poskytnuté zdravotnictvím patří do skutečné individuální spotřeby bez ohledu na to, zda si je pacient platí či je dostane zadarmo. Skutečná individuální spotřeba je větší než výdaje domácností na konečnou spotřebu o tzv. **naturální sociální transfery**, které poskytují vládní instituce nebo neziskové organizace domácnostem. Tyto transfery nemají peněžní, ale naturální podobu. Někdy se hovoří o tzv. třetím rozdělování.

Příkladem výdajů na konečnou spotřebu vlády, které vstupují do skutečné individuální spotřeby, jsou výdaje na vzdělání, zdraví, sociální zabezpečení, kulturu. Částečně jsou to i výdaje poskytované na bydlení a dopravu. Do skutečné kolektivní spotřeby pak patří výdaje na správu, bezpečnost, obranu, ochranu životního prostředí, vědu a výzkum. Širší pojetí skutečné individuální spotřeby domácností usnadňuje porovnání v čase i mezi zeměmi (zdroje financování individuální spotřeby se v čase mění a mezi zeměmi se liší) a doplňuje analýzy úlohy vládních institucí při znovurozdělování důchodů. Nový systém národních účtů proto obsahuje účty, které toto znovurozdělení naturálních důchodů zachycují:

- **účet znovurozdělení naturálních důhodů**, který ukazuje přesun jednotlivých druhů naturálních sociálních transferů mezi sektory. V podstatě jde o zdroj domácností a užití vládních institucí, čímž se zvyšuje tzv. upravený disponibilní důchod domácností a snižuje upravený disponibilní důchod vládních institucí. Za celé národní hospodářství zůstává disponibilní důchod stejný. V roce 1999 činily naturální sociální transfery 232,9 mld Kč a představovaly 22,6 % čistého disponibilního důchodu domácností.
- **účet užití upraveného disponibilního důchodu**, který zachycuje skutečnou individuální a skutečnou kolektivní spotřebu.

3.8 Kapitálový účet

Na běžné účty navazují účty **akumulace** (kapitálový a finanční účet), které zachycují různé příčiny změn aktiv a závazků institucionálních sektorů a změny jejich čistého jmění. Kapitálový účet pak obsahuje účet změn čistého jmění vlivem úspor a kapitálových transferů a účet pořízení nefinančních aktiv. Z důvodu určitého zjednodušení pro snadnější pochopení základní soustavy účtů, si znázorníme účet pořízení nefinančních aktiv, protože jejich změny jsou z hlediska vývoje národního hospodářství velmi významné.

Kapitálový účet ukazuje nakolik bylo pořízení minus úbytky nefinančních aktiv financováno z úspor a kapitálovými transfery (jednostranné převody kapitálového charakteru). Obsahuje vlastně dva účty - účet změn čistého jmění vlivem úspor a kapitálových transferů (pravá strana účtu) a účet pořízení nefinančních aktiv (levá strana účtu). Vyrovnávací položkou tohoto účtu jsou čisté půjčky nebo výpůjčky, které vypovídají o tom, zda určitý sektor nebo celá národní ekonomika má přebytek zdrojů a může tedy financovat ostatní sektory či země nebo zda si je nucena půjčovat.

Kapitálový účet (účet pořízení nefinančních aktiv), mld. Kč, b.c., 1999

UŽITÍ		ZDROJE	
Tvorba hrubého fixního kapitálu	527,1	Čisté úspory	83,0
Spotřeba fixního kapitálu	-388,5	Saldo kapitálových transferů	0,1
Změna stavu zásob	-1,9		
Čisté pořízení cenností	0,5		
Čisté pořízení nevyráběných nefinančních aktiv	0,8		
Čisté půjčky (+)/čisté výpůjčky (-)	-55,0		

Vidíme, že v případě České republiky v roce 1999 chybělo k financování investic 55 mld Kč, které si Česká republika musela půjčit v zahraničí. Tato částka se rovná saldu běžných transakcí s nerezidenty a saldu kapitálových transakcí. Rozhodující bývá saldo běžných transakcí s nerezidenty (saldo běžného účtu platební bilance), které zahrnuje tři hlavní složky: saldo obchodní bilance, saldo prvotních důhodů se světem a saldo běžných transferů se světem. Tato salda si můžeme zjistit na účtech výroby a na účtech rozdělení prvotních a druhotných důhodů. V roce 1999 činilo saldo dovozu a vývozu zboží a služeb -27,7 mld Kč, čisté prvotní důchody nerezidentům -44,2 mld Kč a čisté běžné transfery od nerezidentů 17,7 mld Kč. Dohromady $(-27,7 - 44,2 + 17,7 = -54,2)$ mld Kč. Připočteme-li k saldu běžných transakcí s nerezidenty (-54,2 mld Kč) saldo kapitálových transakcí (-0,8 mld Kč), dostaneme celkové čisté výpůjčky ČR (-55 mld Kč).

Vztah úspor a investic je z analytického hlediska velmi významný. Ačkoliv spolu úzce souvisí, jde o rozdílné ekonomické kategorie. Vztah úspor a investic je významný nejen na úrovni národního hospodářství, kde nedostatek domácích úspor vzhledem k investicím vede k nutnosti získat potřebné zdroje v zahraničí, ale i na úrovni sektorů a subsektorů. V případě, že investiční výdaje převýší úspory, musí si příslušné sektory vypůjčit potřebné zdroje k profinancování deficitu. Opačně pak přebytek úspor nad investicemi umožňuje příslušnému sektoru půjčit volné zdroje ostatním sektorům či do zahraničí. Sektor domácností zpravidla vytváří volné zdroje, zatímco vládní sektor má potřebu si půjčovat. Jak uvidíme později, rozdíl mezi úsporami a investicemi u vládního sektoru (čisté půjčky či výpůjčky) se rovná deficitu veřejných financí.

3.9 Finanční účet

Bilanční položkou čisté půjčky(+)/výpůjčky(-) navazuje kapitálový účet na **účet finanční**, který zachycuje změnu aktiv a pasiv jednotlivých institucionálních sektorů podle typů finančních nástrojů. Finanční aktiva jsou ekonomická aktiva, která obsahují platební prostředky, finanční pohledávky a ekonomická aktiva blízká finančním pohledávkám. Platební prostředky se skládají z měnového zlata, zvláštních práv čerpání, z oběživa a převoditelných vkladů. Finanční pohledávky opravňují vlastníky (věřitele) k přijetí plateb od dlužníků, kteří vstoupili do závazků. Příkladem ekonomických aktiv blízkých finančním pohledávkám jsou např. účasti. V systému národních účtů se rozlišuje sedm druhů finančních aktiv:

- měnové zlato a zvláštní práva čerpání
- oběživo a vklady
- cenné papíry jiné než účasti
- půjčky
- účasti
- pojistné technické rezervy
- ostatní pohledávky a závazky

V systému účtů má každé finanční aktivum protipoložku v závazcích s výjimkou položky měnové zlato a zvláštní práva čerpání. Finanční účet zobrazuje na své levé straně pořízení finančních aktiv snížené o jejich úbytky a na pravé straně vznik závazků snížených o jejich splátky. Vyrovnávací položka finančního účtu, tj. čisté pořízení finančních aktiv snížené o čistý úbytek závazků, představuje čisté půjčky (+) nebo čisté výpůjčky (-). Finanční účet je konečný účet v celkové posloupnosti účtů a proto nemá vyrovnávací položku, která by se převáděla do jiného účtu. Vyrovnávací položka finančního účtu je totožná s vyrovnávací položkou kapitálového účtu. V praxi se mezi nimi mohou vyskytnout rozdíly v důsledku toho, že se při jejich sestavování vychází z rozdílných statistických údajů.

Sestavení finančních účtů je komplikované, ať již jde o vymezení finančních transakcí, jejich klasifikaci i zachycení souvztažných transakcí na jiných účtech. Stačí si jen uvědomit rychlý rozvoj finančních a peněžních trhů, vznik nových finančních produktů i obtížnost zachycení všech finančních transakcí. Proto uvedeme pouze celkový finanční účet ČR za rok 1999. Na tomto účtu vidíme, že růst závazků byl v roce 1999 o 55 mld Kč vyšší než růst finančních aktiv ($880,3 - 825,3 = 55$). Tento čistý úbytek finančních aktiv ČR se projevil jako čistý přírůstek finančních aktiv nerezidentů. Rozdíly u jednotlivých položek ukazují, u kterých položek čistý přírůstek či úbytek finančních aktiv nastal. Vidíme, že úbytek čistých finančních

aktiv se týkal položek půjčky (šlo zejména o dlouhodobé půjčky) a účasti (v tomto případě šlo zejména o nákup akcií nerezidenty). Finanční účty se sestavují i podle sektorů, kde již můžeme sledovat mezisektorové změny finančních aktiv a závazků. Tak např. u položky půjčky bychom viděli, že půjčky přijímají převážně nefinanční podniky a poskytují je finanční instituce a nerezidenti.

Finanční účet (mld. Kč, b.c.), 1999

	Změna aktiv	Změna závazků
Měnové zlato a zvláštní práva čerpání	0,4	
Oběživo a vklady	198,7	117,1
Cenné papíry jiné než účasti	196,8	144,8
Půjčky	57,3	119,0
Účasti	46,9	174,5
Pojistné technické rezervy	15,4	15,4
Ostatní pohledávky	309,8	309,5
Čisté půjčky (+)/výpůjčky (-)		-55,0

Za zmínku stojí, že transakce s finančními aktivy a závazky, které představují **přímou zahraniční investici**, nenajdeme v jedné položce, protože se mají zaznamenávat v rámci odpovídajících kategorií finančních transakcí, tj. půjčkách, účastech a ostatních pohledávkách a závazcích. Podle definice OECD přímá zahraniční investice se skládá ze všech transakcí spojených s přímou zahraniční investicí, tj. investicí, která se týká dlouhodobého vztahu odrážejícího trvalý zájem rezidentské institucionální jednotky jedné ekonomiky ("přímý investor") na institucionální jednotce, která je rezidentem v jiné ekonomice, než je ekonomika investora ("podnik přímé investice"). Cílem přímého investora je uplatňovat významný stupeň vlivu na řízení podniku, který je rezidentem v jiné zemi. Přímá investice se týká jak počáteční transakce mezi přímým investorem a podnikem přímé investice, tak všech dalších kapitálových transakcí mezi nimi a mezi dceřinými podniky, jak společnostmi, tak nesdruženými podniky.

3.10 Účet nerezidentů

Účet transakcí nerezidentů zachycuje transakce mezi rezidentskými a nerezidentskými jednotkami. Odráží běžné i kapitálové transakce se zahraničím a rozvádí vlastně položky vztahující se k vnějšímu světu, které jsou uvedeny na předchozích účtech. V revidovaném SNÚ z roku 1993 obsahuje účet vnějšího světa několik účtů, které odpovídají struktuře národních účtů. Jsou to: *vnější účet zboží a služeb*, *vnější účet prvotních důchodů a běžných transferů*, *kapitálový a finanční účet*. Uvedeme si pouze zjednodušené schéma tohoto účtu s tím, že transakce na těchto účtech jsou zachyceny z pohledu nerezidentů, takže co je zdrojem pro nerezidenty, je užitím pro národní hospodářství a naopak. Tak např. dovoz výrobků a služeb je zdrojem pro nerezidenty a užitím pro národní hospodářství. U vývozu je tomu opačně. Účet nerezidentů má v podstatě dvě části: **účet běžných transakcí** a **účet kapitálových transakcí**. Na účtu běžných transakcí je výsledné saldo (rozdíl mezi zdroji a užitím) saldem běžných transakcí, které je totožné se saldem běžného účtu platební bilance. Je-li toto saldo kladné, existuje přebytek pro nerezidenty a deficit pro tuzemské národní hospodářství a naopak v případě, že je záporné.

Výsledkem poslední revize národních účtů (SNA 1993 a ESA 1995) bylo i sjednocení systému národního účetnictví s platební bilancí (vymezení rezidentských a nerezidentských jednotek, pojetí transakcí, jejich ocenění, doba jejich zaznamenání, konverze do domácí měny apod.). Většinou se vychází z údajů platební bilance, které se pak promítají do národních účtů. Základní struktura platební bilance vychází z Příručky k sestavování platební bilance MMF (5. vydání, 1993) a v této struktuře je naše platební bilance publikována počínaje údaji za rok 1997 (předchozí roky byly upraveny).

Běžné transakce (mld. Kč, b.c.), 1999

UŽITÍ		ZDROJE	
Vývoz zboží a služeb	1148,5	Dovoz zboží a služeb	1176,2
Prvotní důchody (náhrady zaměstnancům, důchody z vlastnictví a majetku)	58,4	Prvotní důchody (náhrady zaměstnancům, důchody z vlastnictví a majetku)	102,6
Běžné transfery (daně, sociální dávky, pojistné)	37,2	Běžné transfery (daně, sociální dávky, pojistné)	19,5
Saldo běžných transakcí nerezidentů s rezidenty	54,2		

Kapitálové transakce (mld. Kč, b.c.), 1999

UŽITÍ		ZDROJE	
Čisté pořízení nevyráběných nefinančních aktiv	-0,9	Saldo běžných transakcí	54,2
Čisté půjčky (+), výpůjčky (-)	55,0	Kapitálové transfery přijaté (+)	0,1
		Kapitálové transfery poskytnuté (-)	-0,2

Saldo běžného účtu vyjadřuje souhrnně změnu ve vývoji plateb spojených s dovozem a vývozem zboží a služeb, ale i salda ostatních běžných transakcí se světem (náhrady zaměstnancům, důchody z majetku a podnikání, jako jsou úroky, dividendy, zisky a ostatní běžné transfery, jako penze, dary apod.). Rozlišení prvotních důchodů (náhrady zaměstnancům a důchody z majetku a podnikání) a důchodů z přerozdělení (běžné transfery) je důležité pro výpočet národního produktu či důchodu (ten se liší od domácího produktu právě o salda prvotních důchodů). Pasivní saldo běžného účtu je vlastně výrazem nedosta- tečných národních úspor ve vztahu k investicím (tento rozdíl je nutné financovat zdroji přicházejícími ze světa). Jak jsme si již řekli, metodika platební bilance je harmonizována s metodikou národních účtů a oba systémy pouze v poněkud jiném uspořádání vyjadřují stejné procesy. I číselné údaje se shodují. To lze ukázat na saldech jednotlivých položek běžného účtu platební bilance ČR za rok 1999 (v mld Kč):

Běžný účet platební bilance (mld. Kč), 1999

Obchodní bilance	-65,8
Bilance služeb	38,1
Bilance výnosů	-44,2
Bilance běžných transferů	17,7
Saldo běžného účtu	-54,2

Z údajů platební bilance vidíme, že saldo obchodní bilance a bilance služeb se rovná saldu vývozu a dovozu zboží a služeb v národních účtech (-27,7 mld), bilance výnosů se rovná čistým prvotním důchodům nerezidentů a běžné převody se rovnají čistým běžným transferům od nerezidentů.

Kapitálový účet nerezidentů zachycuje pořízení mínus úbytky nevyráběných nefinančních aktiv u nerezidentských jednotek a změny čistého jmění vlivem úspor a kapitálových transferů. Vyrovňovací položkou kapitálového účtu jsou čisté půjčky nebo výpůjčky nerezidentů. Ty se rovnají součtu čistých půjček nebo výpůjček rezidentských institucionálních sektorů (s opačným znaménkem). Uvážíme-li, že čisté pořízení nevyráběných nefinančních aktiv (jako např. půdy) nehraje velkou roli, stejně jako kapitálové transfery (jako např. kapitálové daně, investiční dotace), pak se čisté půjčky nebo výpůjčky vytvářejí především saldem běžných transakcí nerezidentů s rezidenty. Finanční účet nerezidentů je uspořádáním totožný s uspořádáním finančního účtu institucionálních sektorů.

3.11 Rozvahy

Nedílnou součástí národních účtů jsou **rozvahy**, které zachycují stav hodnoty vlastněných aktiv a zůstatek závazků k určitému okamžiku (k počátku a konci roku). Vyrovňovací položkou je čisté jmění. Rozvahy se sestavují za sektory a za celé národní hospodářství a stav aktiv a závazků se oceňuje v tržních cenách k datu, k němuž se rozvaha vztahuje.

Hospodářská aktiva působí jako zásoba hodnoty, na kterou si uplatňují vlastnická práva institucionální jednotky. Z hospodářských aktiv plyne prospěch pro jejich vlastníky buď z jejich držby nebo z jejich využívání. Rozlišují se 3 kategorie aktiv:

- nefinanční vyrobená aktiva (fixní aktiva, zásoby a cennosti)
- nefinanční nevyráběná aktiva (hmotná - přírodní a nehmotná - patenty)
- finanční aktiva

Zjednodušené **schéma rozvahy** vypadá následovně:

1. Počáteční stav
2. Přírůstky (transakcemi, přeceněním a ostatními vlivy)
3. Úbytky (transakcemi, spotřebou fixního kapitálu, přeceněním a ostatními vlivy jako např. přírodní katastrofou)
4. Konečný stav ($4. = 1. + 2. - 3.$)

Sestavování rozvah (majetkových účtů) je značně komplikované a ČSÚ začal publikovat tyto účty s určitým zpožděním. V publikovaných národních účtech jsou však již obsaženy údaje o nefinančních a finančních aktivech a o čistém jmění (za celé národní hospodářství a podle sektorů). Uvedeme si tabulku charakterizující čistý majetek rezidentů (v mld Kč):

Věcná struktura čistého majetku rezidentů (stavy ke konci roku), mld. Kč

	1995	1996	1997	1998	1999
Fixní aktiva	3713,1	4311,5	4438,5	4740,3	5173,1
Zásoby	654,3	717,0	863,3	719,9	945,1
Cennosti	15,3	19,1	11,3	12,5	7,8
Nevyráběná aktiva	442,3	478,7	464,0	498,0	523,9
Měnové zlato a zvláštní práva čerpání	27,6	27,4	27,4	26,9	27,2
Saldo ostatních finančních aktiv a závazků	92,4	-13,9	-139,8	-207,8	-162,0
Čisté jmění celkem	4944,9	5539,9	5664,7	5789,8	6515,1

Výše popsané základní národní účty zachycují procesy výroby, rozdělování, akumulace i vnější transakce do jisté míry odděleně. Proto nový SNÚ OSN doporučuje sestavovat **tabulku integrovaných ekonomických účtů**, která by dávala komplexní pohled na hlavní transakce, ekonomické toky a s nimi spojené agregáty ve vzájemných vazbách. Tato tabulka obsahuje údaje o výrobě, tvorbě důchodů, alokaci prvotních důchodů, druhotném rozdělení a užití důchodů, kapitálových a finančních transakcích včetně změn a stavů aktiv a pasiv za celé národní hospodářství, za jednotlivé institucionální sektory i vnější svět. Jde o tzv. souhrnné hospodářské účty, které přehledně vyjadřují celý systém národních účtů.

4. Sektorové účty

V předchozím textu jsme si vysvětlili strukturu a posloupnost národních účtů. Šlo o tzv. konsolidované účty za celé národní hospodářství. Systém národního účetnictví je však daleko detailnější. V tomto textu nemůžeme jít do velkých podrobností. Zde odkazujeme čtenáře na specializovanou literaturu. Z analytického hlediska jsou však významné tzv. sektorové účty konstruované za hlavní institucionální sektory a podsektory. Jejich logika je podobná jako u konsolidovaných účtů a jsou sestavovány ve formě úplné posloupnosti účtů (účet výroby, účet tvorby důchodů, účet rozdělení prvotních důchodů, účet druhotného rozdělení důchodů, účet znovurozdělení naturálních důchodů, účet užití důchodů, účty akumulace a finanční účty). Poslední revize SNÚ (SNA 1993) klade značný důraz právě na sektorový průřez národního hospodářství a na objasnění transakcí, které probíhají mezi sektory. V dalším textu si proto ukážeme některé analytické možnosti, které sektorové účty poskytují.

4.1 Sektorová struktura agregátů

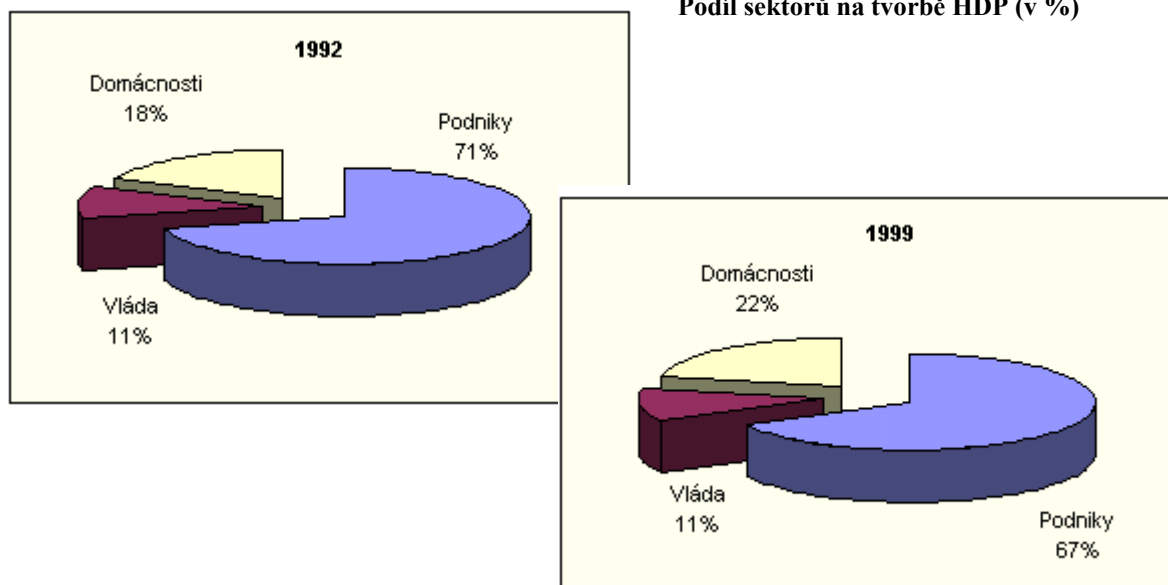
Podíl sektorů na tvorbě HDP poskytuje pouze rámcový obraz o tom, ve kterých sektorech je HDP vytvářen. Pro tento účel je užitečné seskupit nefinanční podniky a finanční instituce do jednoho sektoru a stejně tak domácnosti a soukromé neziskové instituce poskytující služby obyvatelstvu. Vzhledem k tomu, že údaje za léta 1992-1994 a 1995-1999 nejsou plně metodicky srovnatelné, uvádíme orientačně rok 1992 a změny, které nastaly mezi rokem 1995 a 1999.

Podíl sektorů na tvorbě HDP (v %)

	1992	1995	1996	1997	1998	1999
Podniky	71,1	66,4	66,7	67,5	68,4	67,1
Vláda	10,9	11,6	12,1	11,6	11,1	11,3
Domácnosti	18,0	22,0	21,2	20,9	20,5	21,6
Celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Tabulka dokumentuje rozhodující podíl podnikatelského sektoru (nefinančních i finančních podniků) na tvorbě HDP. Podíl vládního sektoru je víceméně stabilizován. U domácností můžeme zaznamenat relativně větší výkyvy ovlivněné pravděpodobně průběhem hospodářského cyklu. V případě domácností jde o podnikatele-fyzické osoby nezapsané v obchodním rejstříku (především osoby podnikající podle živnostenského zákona a samostatně hospodařící rolníci). Období let 1995-1999, za něž máme srovnatelné údaje, je příliš krátké na to, abychom mohli hovořit o určitých vývojových tendencích.

Podíl sektorů na tvorbě HDP (v %)

Poznámka: Celková hodnota HDP byla snížena o čisté daně na produkty a zvýšena o finanční služby nepřímo měřené (FISIM), aby součet dával 100%.

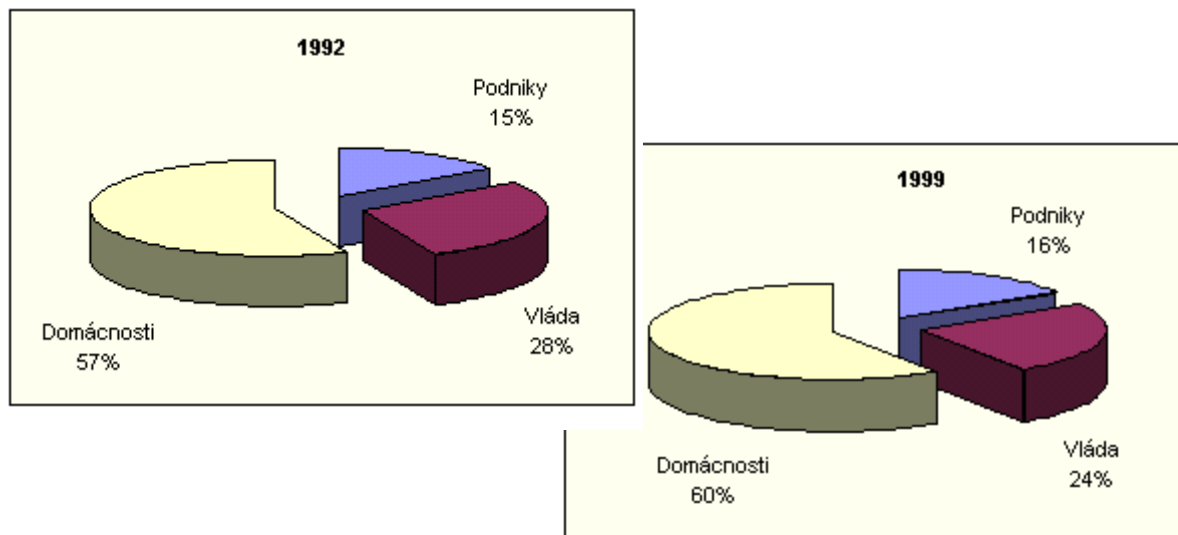
Z výše uvedeného sektorového členění není zřejmý podíl veřejného a soukromého sektoru na tvorbě HDP, protože i v rámci podniků jsou nefinanční podniky a finanční instituce veřejné. Teprve jejich sloučením s vládním sektorem bychom dostali podíl veřejného sektoru na tvorbě HDP. Bohužel naše národní účty celkové údaje za veřejný sektor v širším pojetí než je vládní sektor neposkytují. Řada zemí takovéto sestavy publikuje, protože z nich je zřejmá váha a význam veřejného sektoru v ekonomice dané země. Jedinou úpravu, kterou můžeme provést je připočíst k hrubé přidané hodnotě vládního sektoru hrubou přidanou hodnotu veřejných nefinančních podniků (tento údaj je publikován). Podle tohoto propočtu činí podíl veřejného sektoru na HDP 34,4 % v roce 1994 a postupně klesá na 21,2 % v roce 1999 v důsledku poklesu hrubé přidané hodnoty veřejných nefinančních podniků.

V procesu prvotního rozdělení a přerozdělení dochází k přesunům důchodů mezi sektory, ale i k pohybu důchodů ve vztahu k zahraničí. V důsledku toho dochází ke značné změně podílu jednotlivých sektorů na **hrubém disponibilním národním důchodu** (jakýsi konečný důchod, z něhož se hradí finální spotřeba a zbytek představují úspory). K největšímu odlivu důchodů dochází u podnikového sektoru (náhrada zaměstnancům a běžné transfery). Proto také je podíl podniků na disponibilním důchodu podstatně menší než na tvorbě HDP. Naopak, podíl vládního sektoru a domácností na disponibilním důchodu je vyšší než na tvorbě HDP.

Distributivní procesy podstatně zmenšily disponibilní důchody podniků, které se rovnají jejich úsporám, proti HDP vytvořenému tímto sektorem. V letech 1998-1999 sice podíl podniků na disponibilním národním důchodu proti předchozím letům vzrostl, zůstává však celkově na nízké úrovni, která neumožňuje podnikům financovat ve větším rozsahu investiční výstavbu z vlastních zdrojů a nutí je využívat úspory ostatních sektorů či nerezidentů.. Důvodem je patrně růst mezd v podnikatelském sektoru, který vede k růstu jednotkových mzdových nákladů a snižuje relativní podíl provozního přebytku a tím i možný zdroj financování investic. Rychlý růst mezd tak umožňuje zvyšovat podíl domácností na disponibilním národním důchodu a na tvorbě úspor. Pozitivním rysem je klesající podíl vlády.

Podíl sektorů na hrubém disponibilním národním důchodu (v %)

	1992	1995	1996	1997	1998	1999
Podniky	15,3	15,1	15,2	14,9	16,9	16,1
Vláda	28,2	27,6	26,4	25,4	24,4	24,4
Domácnosti	56,5	57,3	58,4	59,7	58,6	59,5
Celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

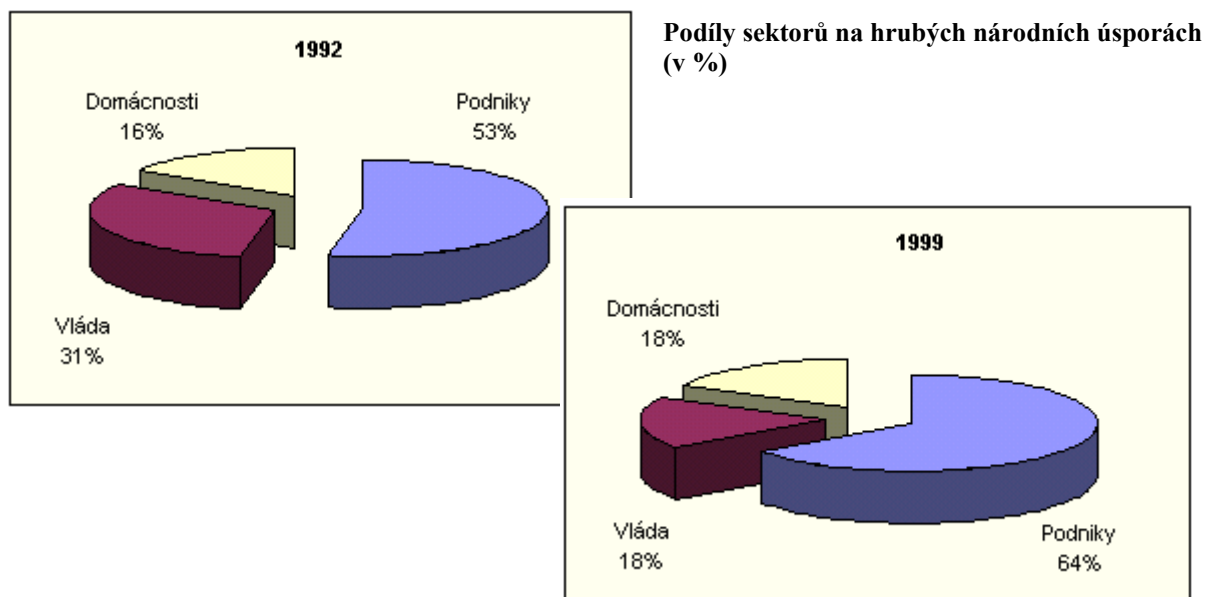
Poznámka: Hrubý disponibilní národní důchod je proti vytvořenému HDP uvedenému v předchozí tabulce větší o čisté daně na výrobky a čisté běžné transfery se zahraničím a menší o FISIM (spotřeba inputované produkce bank) a čisté prvotní důchody se zahraničím.

Z disponibilních důchodů se hradí finální spotřeba (to se týká pouze domácností vč. neziskových institucí poskytujících služby obyvatelstvu a vlády) a zbytek představují **úspory**, které jsou základním zdrojem pro financování investic. Vyšší podíl určitého sektoru na investicích ve srovnání s jeho podílem na úsporách znamená přesun úspor mezi sektory či výpůjčku ze zahraničí. Za celé národní hospodářství se rozdíl mezi úsporami a investicemi rovná saldu běžného účtu platební bilance.

Z tabulky je zřejmý rostoucí podíl podniků na hrubých úsporách, který je dán především růstem spotřeby fixního kapitálu. Značný pokles úspor u vlády je způsobený zejména nárůstem deficitního rozpočtového financování. V sektoru domácností dochází v posledních letech ke snižování úspor a k poklesu sklonu k úsporám.

Podíly sektorů na hrubých národních úsporách (v %)

	1992	1995	1996	1997	1998	1999
Podniky	53,0	52,3	57,2	58,7	64,8	64,9
Vláda	31,2	26,1	23,3	21,1	17,5	17,5
Domácnosti	15,8	21,6	19,5	20,2	17,7	17,6
Celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Za poznámku stojí pro někoho překvapivě vysoký podíl vlády na národních úsporách. Někteří ekonomové nesprávně ztotožňují rozpočtový schodek či přebytek s úsporami (ať již kladnými či zápornými).³ Ztotožnění vládních úspor se saldem rozpočtu není správné přinejmenším ze dvou důvodů. Jednak sektor vlády je v systému národních účtů chápán širěji než systém veřejných rozpočtů (vč. fondů sociálního zabezpečení). Dále rozpočtové výdaje zahrnují i investiční výdaje, které jsou většinou financovány z úspor vládního sektoru.

Vazby mezi veřejnými rozpočty, vládním sektorem, tak jak je chápán v národních účtech, a veřejným sektorem zahrnujícím i veřejné podniky v podnikatelském sektoru jsou většinou nepřehledné a vyžadovaly by zvláštní systém satelitních účtů (některé země takovýto systém vytvářejí). Poslední revize statistiky veřejných financí se snaží harmonizovat tuto statistiku se soustavou národních účtů (viz The Government Finance Statistics Manual, IMF, January 2001). Podle této nové navrhované soustavy statistiky veřejných financí by se ve veřejných financích rozlišovala dvě salda veřejných rozpočtů:

- **Čistá provozní bilance** (net operating balance), která by se rovnala rozdílu mezi příjmy a výdaji u běžných transakcí (bez kapitálových výdajů). Z hlediska národních účtů je toto saldo rovno úsporám vládního sektoru za předpokladu, že vládní sektor je stejně vymezen v národních účtech i ve statistice veřejných financí a že jsou uplatňována stejná účetní pravidla.
- **Čisté půjčky (+)/výpůjčky (-)** (net lending/borrowing) by bylo celkové saldo veřejných rozpočtů ukazující, do jaké míry vládní sektor poskytuje nebo čerpá finanční zdroje vůči ostatním sektorům. Jde o ukazatel finančního dopadu aktivity vládního sektoru na ekonomiku. Čisté půjčky/výpůjčky se liší od čisté provozní bilance o transakce v nefinančních aktivech (o čisté pořízení nefinančních aktiv). Jde vlastně o rozdíl mezi úsporami a investicemi vládního sektoru.

³ Tak např. J. Malý ve svém článku „Daně a úspory – nejednoznačné souvislosti“ (Ekonom, č.29, Str.23) píše: „Vláda spoří, když jsou její výdaje nižší než příjmy, tedy když dosahuje rozpočtového přebytku. Vládní úspory společně s úsporami soukromými pak tvoří celkové hrubé národní úspory.“

Tvorba hrubého kapitálu (investice) zahrnuje tvorbu hrubého fixního kapitálu, změnu stavu zásob a čisté pořízení cenností. Vzhledem k tomu, že výpočet změny stavu zásob je vždy problematický, zejména pak v sektorovém členění a čisté pořízení cenností je zanedbatelné, uvedeme si podíly jednotlivých sektorů pouze na tvorbě hrubého fixního kapitálu.

Podíly sektorů na tvorbě hrubého fixního kapitálu (v%)

	1992	1995	1996	1997	1998	1999
Podniky	78,2	76,0	72,4	73,0	71,6	74,7
Vláda	13,3	17,4	15,9	17,8	20,1	14,6
Domácnosti	8,5	6,6	11,7	9,2	8,3	10,7
Celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Tabulka ukazuje poměrně vysoký podíl podnikatelského sektoru na investicích do fixního kapitálu a relativně značné výkyvy v podílu vlády a domácností. Investice vládního sektoru jsou ovlivněny možnostmi veřejných rozpočtů financovat infrastrukturální investice a u domácností jde zejména o výstavbu rodinných domků. Ze srovnání hrubých národních úspor podle sektorů a tvorby hrubého fixního kapitálu vyplývá, že podniky, zejména však nefinanční podniky nejsou schopny hradit investice ze svých úspor. Podnikatelský sektor je však značně heterogenní a hlubší analýza by vyžadovala podrobnější členění tohoto sektoru. Systém národních účtů umožňuje zkoumání důchodových toků, vytváření úspor a zkoumání jejich vztahu k investicím zvláště za nefinanční a finanční podniky a v rámci nefinančních podniků zvláště za podniky veřejné, soukromé a pod zahraniční kontrolou.

4.2 Sektor nefinančních podniků

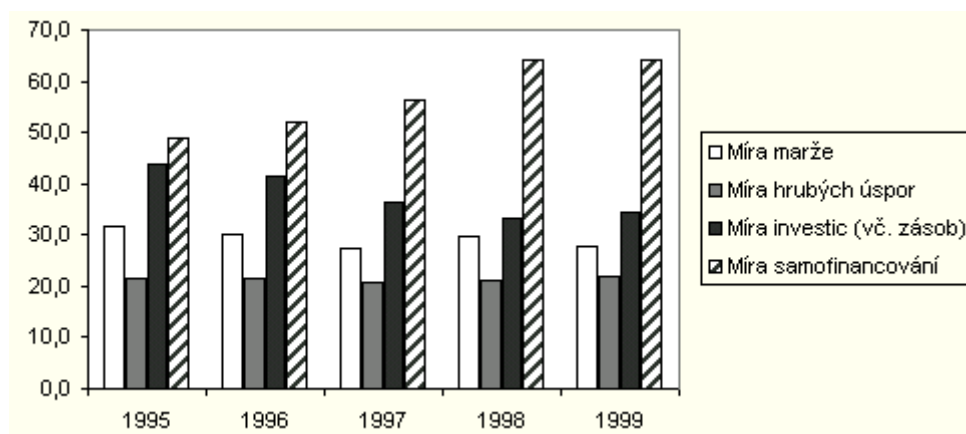
U podnikatelského sektoru (sektor nefinančních podniků), který produkuje převážnou část zboží a služeb na tržním principu, je užitečné zkoumat vývoj těchto ukazatelů:

- **Míra marže** (podíl čistého provozního přebytku na čisté přidané hodnotě). Tento ukazatel vyjadřuje vývoj ziskovosti a je ovlivněn především vývojem jednotkových mzdových nákladů. Rostou-li náklady práce (náhrady zaměstnancům) rychleji než hrubá přidaná hodnota, klesá podíl hrubého provozního přebytku a zužuje se prostor pro investice.
- **Míra úspor** (podíl hrubých úspor na hrubé přidané hodnotě). Hrubé úspory podnikatelského sektoru se rovnají jeho hrubým disponibilním důchodům, které pak závisí na výši hrubého provozního přebytku a na přerozdělovacích procesech, především pak na daních, které tento sektor platí.
- **Míra investic** (vztah mezi hrubou tvorbou fixního kapitálu a hrubou přidanou hodnotou).
- **Míra samofinancování** (podíl hrubých úspor na hrubé tvorbě fixního kapitálu).

Analýza těchto ukazatelů je komplikována častými revizemi a změnami metodiky národních účtů. Tak metodicky plně srovnatelné údaje existují v době psaní této studie pouze za léta 1995-1999, což je příliš krátké období a navíc značně nestabilní, abychom mohli dospět k poznání vývojových tendencí významných ve vývoji české ekonomiky. Celkový přehled o

vývoji míry úspor, investic a samofinancování v sektoru nefinančních podniků v letech 1995-1999 poskytuje následující tabulka (v %):

	1995	1996	1997	1998	1999
Míra marže	31,5	30,0	27,2	29,7	27,8
Míra hrubých úspor	21,4	21,6	20,6	21,3	22,0
Míra investic (vč. zásob)	43,8	41,6	36,5	33,1	34,3
Míra samofinancování	48,9	51,9	56,4	64,3	64,1

Míra marže, počítaná v našem případě jako podíl čistého provozního přebytku na čistém domácím produktu vytvořeném nefinančními podniky, může být chápána jako jakýsi souhrnný ukazatel ziskovosti nefinančních podniků, třebaže provozní přebytek se nerovná hrubému zisku před rozdělením (jde o zbytkovou položku, která zbývá po uhrazení nákladů spojených s výrobou). Její zvyšování znamená vytváření finančních zdrojů nefinančních podniků potřebných nejen pro odměny kapitálu, ale především pro investiční výstavbu, výzkum či propagaci. Budoucí rozvoj podniku je do značné míry závislý právě na míře marže. V období let 1995 až 1999 její míra klesala. Druhou stranou téhož procesu je rostoucí podíl náhrad zaměstnancům (mzdy a platy, příspěvky zaměstnavatelů na sociální zabezpečení) na čistém domácím produktu vytvořeném nefinančními podniky. Tento podíl vzrostl ze 70% v roce 1995 na 73,8% v roce 1999. Rostoucí podíl nákladů práce vyjadřuje růst jednotkových mzdových nákladů a tedy rychlejší růst průměrných mezd než produktivity práce.

Míra úspor měřená podílem hrubých úspor na hrubém domácím produktu nefinančních podniků (podnikatelského sektoru) byla ovlivněna především spotřebou fixního kapitálu, protože čisté úspory podnikatelského sektoru byly v letech 1997-1999 dokonce záporné (záporné saldo důchodů z vlastnictví spolu s běžnými daněmi z důchodů a jmění převýšilo čistý provozní přebytek podnikatelského sektoru). To signalizuje nepříznivou finanční situaci podniků. Pokud bychom měli brát spotřebu fixního kapitálu za finanční zdroj pro prostou obnovu kapitálu, pak by vlastní zdroje podniků nestačily zabezpečit rozšíření kapitálu. Vývoj poměru mezi hrubými a čistými úsporami ukazuje relativně vysoký podíl hrubých úspor hrazených z amortizace. Míra hrubých úspor nefinančních podniků se ve sledovaném období pohybovala mezi 20,6 až 22 %.

Míra investic byla u podnikatelského sektoru podstatně vyšší než míra úspor, protože investování v tomto sektoru bylo při nedostatku vlastních finančních zdrojů závislé na vnějších zdrojích, především bankovních úvěrech. Období let 1995-1996 je též obdobím

investičního boomu a míra investic je v tomto období značně vysoká. K poklesu dochází v letech 1997-1998, kdy se česká ekonomika dostává do recese a investiční aktivita klesá.

Míra samofinancování, která vyplývá z rozdílného vývoje míry úspor a míry investic se postupně zvyšovala v důsledku klesající míry investic.

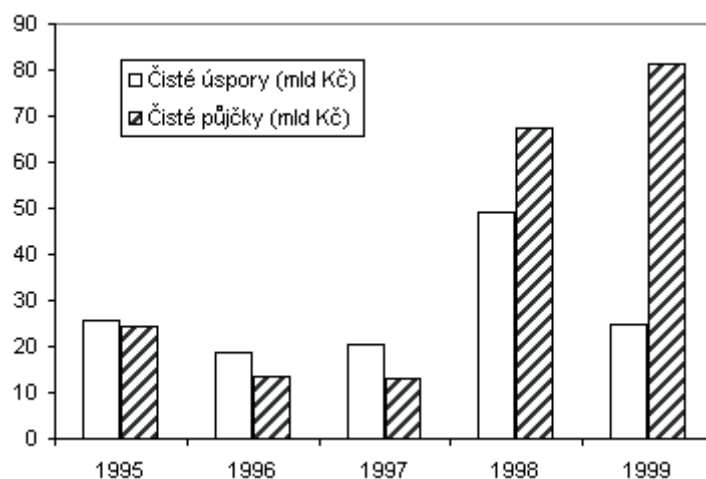
4.3 Finanční instituce

Specifickou funkcí finančních institucí je shromažďování a rozdělování volných peněžních prostředků a též i pojišťování, kde se přeměňuje individuální riziko na kolektivní. U tohoto sektoru je zajímavé sledovat vývoj jeho úspor, z nichž se financují investice tohoto sektoru a zbytek pak může být poskytován ostatním sektorům ve formě půjček. **Čisté úspory** finančních institucí ve sledovaném období zaznamenaly výrazný nárůst v roce 1998:

	1995	1996	1997	1998	1999
Čisté úspory (mld Kč)	25,5	18,9	20,3	49,2	24,6

Schopnost financovat ostatní sektory charakterizovaná údaji o **čistých půjčkách** ostatním sektorům, která závisí i na saldu kapitálových transferů, klesala v průběhu let 1995-1997 a silně vzrostla v letech 1998-1999, kdy se zvýšily přijaté kapitálové transfery (sanace bankovního sektoru) a snížily investice finančních institucí:

	1995	1996	1997	1998	1999
Čisté půjčky (mld Kč)	24,4	13,5	12,9	67,4	81,2

4.4 Vládní instituce (vč. fondů sociálního zabezpečení)

Vládní instituce poskytují veřejné statky a přerozdělují důchod. Jejich disponibilní důchod se vytváří především z daní na produkci a dovoz a z běžných daní z důchodů a jmění. Podobně jako u domácností můžeme zkoumat použití disponibilního důchodu na spotřebu a úspory. V analyzovaném období byl čistý disponibilní důchod vládních institucí použit v následujících proporcích na **spotřebu** a **čisté úspory** (v %):

mld. Kč	1995	1996	1997	1998	1999
Konečná spotřeba	80,9	85,7	88,3	91,4	89,9
Čisté úspory	19,1	14,3	11,7	8,6	10,1

Z tabulky je zřejmý poměrně silný pokles míry úspor vládního sektoru. Vezmeme-li dále v úvahu klesající čisté úspory vládních institucí a záporné kapitálové transfery (důsledek procesu privatizace), pak nás nemůže překvapit to, že **čisté výpůjčky** (net borrowing) tohoto sektoru jsou značně vysoké (v mld Kč):

mld. Kč	1995	1996	1997	1998	1999
Čisté výpůjčky(-)	-170,4	-29,4	-40,1	-68,0	-60,1

Enormně vysoké čisté výpůjčky v roce 1995 spojené s majetkovými přesuny v době privatizace (tzv. výdajové kapitálové transfery v tomto roce činily 255,9 mld Kč) činí tuto významnou položku vládního sektoru problematickou. Jak jsme si již uvedli, podle posledních revizí národních účtů a statistiky veřejných financí by měla být tato položka charakterizující celkový deficit veřejných financí (rozdíl mezi úsporami a investicemi) stejná v obou soustavách. Prozatím tomu tak v české statistice není, což ztěžuje hodnocení veřejných financí. Pro zajímavost uvádíme, že právě čisté půjčky (+)/výpůjčky(-) vládního sektoru jsou rozhodující pro plnění maastrichtských kritérií u veřejných financí (maximálně 3 % deficit ve vztahu k HDP).

4.5 Sektor domácností

Při analýze chování domácností jako spotřebitelů je užitečný výpočet relativních ukazatelů, které charakterizují **sklon ke spotřebě** (vztah spotřeby domácností a jejich hrubého disponibilního důchodu), **sklon k úsporám** (vztah hrubých úspor a hrubého disponibilního důchodu) a důchodovou pružnost spotřeby (podíl relativního přírůstku spotřeby domácností na relativním přírůstku hrubého disponibilního důchodu). Výpočet těchto ukazatelů naznačuje změnu v chování domácností. Míra hrubých úspor domácností v analyzovaném období stále klesala a zvyšoval se tak sklon ke spotřebě.

	1995	1996	1997	1998	1999
Sklon ke spotřebě	87,5	88,7	89,1	90,3	91,6
Míra hrubých úspor	12,5	11,3	10,9	9,7	8,4

Poznámka: ČSÚ publikuje též čtvrtletně sektorový účet domácností, v němž jsou předběžné odhady rozdělení a užití důchodů sektoru domácností ČR. To umožňuje analyzovat aktuální informace o chování tohoto sektoru.

Ve zkrácené podobě jsou uvedeny **národní účty za sektor domácností** za rok 1999 a 2000 v běžných cenách (v mld Kč), tak jak jsou publikovány ve čtvrtletních národních účtech ČR:

Národní účty za sektor domácností		1999	2000
1	Hrubý provozní přebytek a smíšený důchod	298,4	305,9
2	Náhrady zaměstnancům	864,9	895,1
3	Důchody z vlastnictví	100,6	94,8
4	Sociální dávky	252,3	275,7
5	Ostatní běžné transfery	75,2	66,8
6	Běžné příjmy celkem (6 = 1+2+3+4+5)	1591,4	1638,3
7	Důchody z vlastnictví placené	21,9	18,4
8	Běžné daně z důchodu, jmění a jiné	100,0	102,8
9	Sociální příspěvky	310,0	330,6
10	Ostatní běžné transfery	67,6	66,2
11	Běžné výdaje celkem (11 = 7+8+9+10)	499,5	518,0
12	Hrubý disponibilní důchod (12= 6-11)	1091,9	1120,3
13	Změna podílu domácností na rezervách penzijních fondů	6,1	8,8
14	Výdaje na individuální spotřebu	1005,9	1053,0
15	Hrubé úspory (15 = 12+13-14)	92,1	76,1
16	Přijaté kapitálové transfery	10,5	12,2
17	Vydané kapitálové transfery	-0,4	-0,7
18	Tvorba hrubého fixního kapitálu	52,8	49,8
19	Změna stavu zásob a cenností	11,7	3,1
20	Čisté pořízení nevyráběných nefinančních aktiv	-0,1	-0,1
21	Čisté půjčky (+)/výpůjčky (-) (21 = 15+16-17-18-19-20)	37,8	34,7
22	Míra hrubých úspor (22 = 15/12 x 100)	8,4	6,8
23	Spotřeba fixního kapitálu	62,8	68,0
24	Míra čistých úspor [24 = (15-23)/(12-23)x100]	2,7	0,7

U sektoru domácností je zajímavé zkoumat procesy druhotného rozdělení důchodů a výsledné **saldo znovurozdělení**. Toto saldo je výsledkem příjmů domácností ze znovurozdělení (v této skupině příjmů jde zejména o sociální dávky a ostatní běžné transfery) a výdajů ve znovurozdělení (běžné daně, sociální příspěvky a ostatní běžné transfery). Celkové saldo vychází záporné a o toto saldo se snižují disponibilní důchody domácností proti jejich prvotním důchodům. Domácnosti tak přispívají na kladné saldo vládního sektoru:

Druhotné rozdělení důchodů domácností (mld Kč běžných cen)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000
1. Příjmy ze znovurozdělení	211,5	251,0	290,0	294,6	327,5	342,5
2. Výdaje ve znovurozdělení	336,9	397,5	434,0	453,0	477,6	499,5
3. Saldo (3.=1.- 2.)	-125,4	-146,5	-144,0	-158,4	-150,1	-157,0

5. Makroekonomické identity

Systém národních účtů obsahuje některé **základní rovnice**, které jsou důležité v makroekonomické analýze i při tvorbě hospodářské politiky. Tyto rovnice vyjadřují základní vztahy v národním hospodářství. **První rovnice** je rovnicí výroby a jejího užití:

$$\text{GDP} = \text{C} + \text{G} + \text{I} + (\text{X} - \text{M})$$

GDP hrubý domácí produkt (gross domestic product)

C výdaje domácností na konečnou spotřebu (household final consumption expenditure)

G výdaje vlády na konečnou spotřebu (government final consumption expenditure)

I tvorba hrubého kapitálu (gross capital formation)

X, M vývoz, dovoz zboží a služeb (exports, imports of goods and services)

Podle této známé rovnice se hrubý domácí produkt rovná součtu spotřeby (soukromé i veřejné), hrubých investic a čistého vývozu.

Tato základní rovnice národního účetnictví bývá často psána formálně ve stejné, obsahově však v poněkud jiné podobě v řadě učebnic makroekonomie.

$$\mathbf{GNP = C + I + G + X}$$

kde GNP je hrubý národní produkt, C soukromá spotřeba, I hrubé domácí soukromé investice, G vládní výdaje na statky a služby a X čisté vývozy (viz např. Paul A. Samuelson a William D. Nordhaus: *Ekonomie*, nakl. Svoboda, Praha 1991, str. 116). Tato rovnice má svůj původ v americkém systému národního účetnictví, které nerozlišovalo vládní výdaje představující konečnou spotřebu od vládních výdajů na investice. V důsledku toho i položka investic byla zúžena na soukromé investice a spotřeba na spotřebu domácností. Je nutno dodat, že americký systém národního účetnictví dnes již odpovídá standardům vyplývajícím z národních účtů SNA 1993.

Druhá rovnice je rovnicí přechodu z hrubého domácího produktu na hrubý národní důchod:

$$\mathbf{GNP = GDP + NY}$$

GNP hrubý národní produkt (gross national product)

NY saldo prvotních důchodů rezidentů s nerezidenty (net income from abroad)

Zatímco dříve podle ESA 79 se používal pojem hrubý národní produkt, podle ESA 95 se používá pojem hrubý národní důchod. Oba pojmy jsou totožné. Saldo prvotních důchodů rezidentů počítáme jako rozdíl přijatých a vyplacených mezd, čistých daní z výroby a dovozu a důchodů z vlastnictví (úroků, dividend a reinvestovaných zisků z přímých zahraničních investic).

Třetí rovnice vyjadřuje přechod z hrubého národního důchodu na hrubý národní disponibilní důchod:

$$\mathbf{GNDY = GNP + NCT}$$

GNDY hrubý národní disponibilní důchod (gross national disposable income)

NCT saldo běžných transferů ve vztahu k zahraničí (net current transfers)

Čtvrtá rovnice je rovnice disponibilního důchodu a jeho použití:

$$\mathbf{GNDY = C + G + S}$$

GNDY hrubý národní disponibilní důchod

S úspory (savings)

Podle této rovnice se hrubý národní disponibilní důchod rovná celkovým výdajům na konečnou spotřebu (výdajům na soukromou i veřejnou spotřebu) a úsporám. Jak jsme si již ukázali v předchozím textu, úspory vypočteme odečtením celkové konečné spotřeby od disponibilního důchodu.

Pátá rovnice je identita úspor a investic:

$$\mathbf{S = I + CAB} \text{ neboli } \mathbf{S - I = CAB}$$

CAB saldo běžných transakcí rezidentů s nerezidenty (current account balance)

Toto saldo se skládá ze tří hlavních složek: salda vývozu a dovozu zboží a služeb ($X - M$), salda prvotních důchodů (NY) a běžných transferů (NCT) rezidentů s nerezidenty, neboli:

$$\mathbf{CAB = (X - M) + NY + NCT}$$

Toto je **šestá rovnice** běžného účtu platební bilance.

Podle páté rovnice se hrubé investice rovnají národním úsporám a saldu běžných transakcí nerezidentů s rezidenty. Jde opět o velmi významný vztah nejen z hlediska makroekonomické analýzy, ale i z hlediska hospodářské politiky, který ukazuje významný zdroj vnější ekonomické nerovnováhy, který spočívá v nedostatku domácích úspor ve vztahu k investicím.

Z výše uvedených rovnic můžeme odvodit některé důležité vztahy mezi domácí ekonomikou a vnějším světem. Tak z první základní rovnice národního účetnictví vyplývá tento vztah:

$$\mathbf{GDP - A = X - M}$$

A (domestic absorption) představuje konečnou domácí poptávku ($C + G + I$). Podle této rovnice rozdíl mezi domácí poptávkou a HDP se rovná saldu výkonové bilance, zahrnující vývozy a dovozy zboží a služeb.

Chceme-li si odvodit vztah mezi domácí ekonomikou a **běžným účtem platební bilance**, musíme kromě první základní rovnice národního účetnictví $GDP = C + G + I + (X - M)$ použít i další výše uvedené rovnice:

$$\mathbf{GNDY = GDP + NY + NCT} \quad (\text{první rovnice})$$

$$\mathbf{GNDY = S + C + G} \quad (\text{druhá rovnice})$$

$$\mathbf{CAB = (X - M) + NY + NCT} \quad (\text{třetí rovnice})$$

Dosadíme-li si do první rovnice místo GNDY vztah z druhé rovnice a místo GDP obecnou rovnici národního účetnictví, dostaneme:

$$\mathbf{S + C + G = C + G + I + (X - M) + NY + NCT}$$

Využijeme-li třetí rovnici a C a G vykrátíme, dostaneme:

$$\mathbf{S = I + CAB} \text{ neboli } \mathbf{S - I = CAB}$$

6. Souhrnné ukazatele a jejich vzájemné vztahy

Systém národního účetnictví poskytuje základní makroekonomické agregáty, podle nichž je možné posuzovat celkový vývoj národního hospodářství. Většina uživatelů národních účtů pracuje právě s těmito agregáty, často izolovaně a bez přihlédnutí k souvislostem a vazbám,

kteřé v ekonomice existují a ktere systém národních účtů odráží. Bohatství transakcí a tím i ukazatelů v národních účtech je značné a o většině z nich jsme se zmínili při výkladu soustavy účtů. Zde uvedeme pouze ty základní, nejčastěji používané agregáty, které lze získat pouze z národních účtů. Jde o veličiny, které se nejvíce vyskytují v makroekonomických analýzách a různých srovnáních (v čase i prostoru). Upozorňujeme však na to, že česká terminologie vzniká překladem anglických termínů a v některých případech nemusí znít příjemně znalci českého jazyka. Navíc, poslední revize národních účtů některé kategorie a ukazatele definovala jinak a přitom se terminologie v některých případech nezměnila. Níže uvedené definice vychází z překladu Evropského systému účtů ESA 1995, jak ho provedl Český statistický úřad.

Hrubý domácí produkt v kupních cenách (at market prices) je konečným výsledkem výrobní činnosti rezidentských jednotek a může být definován třemi způsoby:

- Jako součet hrubé přidané hodnoty jednotlivých institucionálních sektorů nebo odvětví plus daně snížené o dotace na produkty.
- Jako součet konečného užití výrobků a služeb rezidentskými jednotkami (konečná spotřeba a tvorba hrubého kapitálu) a salda vývozu a dovozu zboží a služeb.
- Jako součet prvotních důchodů za národní hospodářství celkem (náhrad zaměstnancům, daní z výroby a z dovozu snížených o dotace, hrubého provozního přebytku a smíšeného důchodu za národní hospodářství celkem).

Provozní přbytek za národní hospodářství celkem (hrubý nebo čistý) je součtem provozních přebytků (hrubých nebo čistých) za jednotlivá odvětví nebo za jednotlivé institucionální sektory.

Smíšený důchod za národní hospodářství celkem je totožný s hrubým (nebo čistým) smíšeným důchodem za sektor domácností.

Národní důchod v kupních cenách (hrubý nebo čistý) představuje úhrn prvotních příjmových důchodů rezidentských institucionálních jednotek: náhrady zaměstnancům, daně z výroby a z dovozu minus dotace, důchody z vlastnictví (příjmové minus výdajové), provozní přbytek (hrubý nebo čistý) a smíšený důchod (hrubý nebo čistý).

Hrubý národní důchod v kupních cenách se rovná HDP minus výdajové prvotní důchody, které mají být placeny rezidentskými jednotkami nerezidentským jednotkám plus prvotní důchody, které mají být přijaty rezidentskými jednotkami od nerezidentů.

Hrubý národní důchod v kupních cenách je co do pojetí totožný s hrubým národním produktem v tržních cenách, jak byl dosud všeobecně v národních účtech chápán.

Národní důchod nepatří do výrobního pojetí, nýbrž do důchodového pojetí, které je významnější, jestliže se vyjadřuje jako čisté, tj. po odečtení spotřeby fixního kapitálu.

Národní disponibilní důchod (hrubý nebo čistý) je součtem hrubých nebo čistých disponibilních důchodů institucionálních sektorů. Rovná se hrubému nebo čistému národnímu důchodu v kupních cenách minus výdajové běžné transfery, které mají být placeny nerezidentským jednotkám, plus příjmové běžné transfery, které mají být přijaty rezidentskými jednotkami od nerezidentů.

Úspory vyjadřují tu část národního disponibilního důchodu, která není použita na konečnou spotřebu. Hrubé nebo čisté národní úspory jsou součtem hrubých nebo čistých úspor jednotlivých institucionálních sektorů.

Saldo běžných transakcí nerezidentů s rezidenty je vyrovnávací položkou účtu prvotních důchodů a běžných transferů nerezidentů a představuje přebytek (pokud je záporná) nebo schodek (pokud je kladná) celého národního hospodářství z jeho běžných transakcí (obchod se zbožím a službami, prvotní důchody, běžné transfery) s nerezidenty.

Čisté půjčky (+) nebo výpůjčky (-) za národní hospodářství celkem jsou součtem čistých půjček (+) nebo výpůjček (-) institucionálních sektorů. Představují čisté zdroje, které národní hospodářství jako celek poskytuje nerezidentům (pokud jsou kladné) anebo získává od nerezidentů (pokud jsou záporné). Čisté půjčky (+) nebo výpůjčky (-) za národní hospodářství celkem se rovnají, ale s opačným znaménkem, čistým výpůjčkám (-) nebo půjčkám (+) za nerezidenty.

Čisté jmění národního hospodářství celkem je součtem čistého jmění institucionálních sektorů. Představuje hodnotu nefinančních aktiv celého národního hospodářství mínus saldo finančních aktiv a závazků nerezidentů.

Vztahy mezi základními agregáty národních účtů si znázorníme na dvou schématech:

Schéma č.1

1	Hrubý domácí produkt v kupních cenách
2	Spotřeba fixního kapitálu
3	Čistý domácí produkt v kupních cenách (3.=1.-2.)
4	Daně spojené s výrobou a dovozy
5	Dotace
6	Náhrady zaměstnancům
7	Čistý provozní přebytek (7.=3.-4.+5.-6.)
8	Běžné distributivní transakce se světem
	a) náhrady zaměstnancům
	b) podnikatelský důchod a důchod z vlastnictví
	c) běžné transfery
9	Čistý národní disponibilní důchod (9.=3.+8.)
10	Konečná národní spotřeba
11	Čisté národní úspory (11.=9.-10.)
12	Hrubá tvorba kapitálu
13	Kapitálové transakce se světem (čisté)
14	Čisté půjčky (+) nebo výpůjčky (-) národa (14.=2.+11.-12.+13.)
15	Hrubý národní produkt v kupních cenách (15.=1.+8.a+8.b)

První schéma ukazuje vztahy mezi hrubým a čistým produktem (rozdíl je ve spotřebě fixního kapitálu), domácím a národním produktem (rozdíl je v saldu prvotních důchodů se zahraničím) a mezi vytvořeným a disponibilním národním důchodem (rozdíl je v saldu běžných transferů se zahraničím). Podtržené položky jsou položkami bilančními.

Schéma č.2 (objasňuje hlavní kategorie na straně poptávky)

1	Individuální spotřeba
2	Kolektivní spotřeba
3	Hrubá tvorba fixního kapitálu
4	Finální domácí realizovaná poptávka (4.=1.+2.+3.)
5	Změna stavu zásob
6	Celková domácí poptávka (6.=4.+5.)
7	Vývoz zboží a služeb
8	Celková agregátní poptávka (8.=6.+7.)
9	Dovoz zboží a služeb
10	Obchodní bilance (9.=7.-8.)
11	Hrubý domácí produkt v kupních cenách (11.=6.+10.)

Vztahy mezi národohospodářskými agregáty si ukážeme na údajích za rok 1999:

Vztahy mezi národohospodářskými agregáty (rok 1999 v mld Kč běžných cen)

1	Hrubý domácí produkt	1 887,30
2	Čisté prvotní důchody od nerezidentů (+)/nerezidentům (-)	-44,2
3	Hrubý národní důchod (3. = 1. + 2.)	1 843,10
4	Čisté běžné transfery od nerezidentů (+)/nerezidentům (-)	17,7
5	Hrubý disponibilní důchod (5. = 3. + 4.)	1 860,80
6	Výdaje na konečnou spotřebu	1 389,30
7	Hrubé národní úspory (7. = 5. - 6.)	471,5
8	Tvorba hrubého kapitálu	525,7
9	Saldo běžných transakcí s nerezidenty (9. = 7. - 8.)	-54,2
10	Čisté kapitálové transakce od nerezidentů (+)/nerezidentům (-)	-0,8
11	Čisté půjčky (+)/výpůjčky (-) (11. = 9. + 10.)	-55,0

7. Cenové a objemové míry

V systému národního účetnictví jsou všechny toky a stavy vyjádřeny v peněžních jednotkách, protože to je jediný společný jmenovatel pro nejrůznější transakce zachycené v národních účtech. Peněžní jednotky nejsou stabilní v čase a liší se podle zemí. Při srovnávání hodnoty souhrnných ekonomických ukazatelů v čase i v prostoru (mezi zeměmi) je nutné odlišit změny hodnoty vyvolané změnami cen od změn objemových. Národní účty poskytují vhodný rámec pro konstrukci soustavy objemových a cenových indexů. Za předpokladu existence vybilancované soustavy tabulek dodávek a užití v běžných cenách znamená konstrukce takových vybilancovaných tabulek ve stálých cenách, že může být automaticky odvozena soustava implicitních cenových indexů (deflátorů).

Systematické dělení změn hodnot v běžných cenách na složky "změny cenové" a "změny objemové" se běžně provádí u transakcí s produkty (výroba, mezipotřeba, konečná spotřeba, tvorba hrubého kapitálu, dovoz a vývoz výrobků a služeb). U těchto toků lze rozlišit změnu cen od změny objemu. Složitější je to již v případě transakcí vztahujících se k procesům rozdělování a finančního zprostředkování, kde je nutné přijímat zvláštní řešení. To se týká např. náhrad zaměstnanců, disponibilních důchodů apod., kde je možné provádět jejich deflací pomocí indexů cen výrobků a služeb, které se za ně mohou kupovat. Tím můžeme měřit jejich skutečnou kupní sílu.

Zjišťování cenových a objemových změn nečiní velké potíže u jednotlivých výrobků a služeb, kde platí, že:

$$v = p \cdot q$$

kde v je hodnota výrobku, p je jeho cena a q je vyrobené množství.

Pro značně agregované veličiny národních účtů platí, že:

$$\text{index hodnotový} = \text{index cenový} \times \text{index objemový}$$

Chceme-li sledovat reálné změny v objemu výroby, které nejsou ovlivněny cenovými změnami, musíme běžné ceny převést do cen stálých (srovnatelných). Ocenění ve stálých cenách znamená ocenění toků a stavů za určité období v cenách nějakého předchozího období. Účelem ocenění ve stálých cenách je rozložit změny v čase v hodnotách toků a stavů na změny v cenách a změny v objemu. To se děje výpočtem deflátoru hrubého domácího produktu, který vyjadřuje změnu cen za agregát HDP mezi běžným obdobím a obdobím cenově srovnatelným. Nominální HDP (vypočtený v běžných cenách) se převede do stálých cen tak, že se jednotlivé komponenty užití HDP převedou do stálých cen pomocí příslušných cenových indexů. Spotřeba v nominálním vyjádření se vydělí deflátozem konečné spotřeby, investice cenovým indexem investic a vývozy a dovozy cenovými indexy vývozu a dovozu. Použijeme-li malá písmena k označení reálného objemu příslušného ukazatele (hdp = hrubý domácí produkt, c = spotřeba, i = investice, x = vývoz, m = dovoz), dostaneme rovnici:

$$hdp = c + i + (x - m)$$

Ponecháme-li velká písmena k označení nominálních hodnot a P_I je cenový index investic, pak platí:

$$I = P_I \times i \text{ nebo } i = \frac{I}{P_I}$$

Podobně u spotřeby platí:

$$c = \frac{C}{P_c}$$

kde P_c je deflátor konečné spotřeby.

Vydělíme-li nominální hrubý domácí produkt (HDP) reálným hrubým domácím produktem (hdp), dostaneme tzv. **implicitní deflátor hrubého domácího produktu** (P), který je vlastně nejsouhrnnějším cenovým indexem. Platí tedy rovnice:

$$P = \frac{HDP}{hdp}$$

Změny v nominálním hrubém domácím produktu jsou tak ovlivněny cenovými změnami a změnami reálného produktu. Platí vztah:

$$HDP = P \times hdp$$

Jinými slovy nominální změna hodnoty se rovná změně cenové a reálné změně objemové. Protože prvotní informační zdroje, na jejichž základě se sestavují národní účty používají běžných cen a vyjadřují tedy změnu hodnoty, je nutné stejné veličiny uvádět ve stálých cenách (to nám umožňuje vypočítat implicitní cenové indexy) nebo počítat cenové indexy, pomocí nichž lze převádět veličiny vyjádřené v běžných cenách do cen stálých a zjišťovat tak reálné objemové změny zkoumaných veličin.

Cenová statistika nezbytná ke zjišťování cenových indexů a tím i objemových změn souhrnných ukazatelů národního hospodářství je značně komplikovaná a v České republice se teprve vytváří. O tom svědčí skutečnost, že roční národní účty ČR se prozatím sestavují pouze v běžných cenách a jenom ve čtvrtletních národních účtech nalezneme základní údaje o tvorbě a užití HDP v běžných a stálých cenách včetně příslušných cenových deflátorů. Složitost cenové statistiky si naznačíme na následujících problémech:

- Jak odlišit rozdíly v kvalitě od cenových změn? Zpravidla nové výrobky se vyznačují zlepšenou kvalitou, ale též zvýšenou cenou. V zásadě zlepšená kvalita by měla představovat objemovou změnu. To však vyvolává obtížné statistické problémy a často jsou cenové indexy nadhodnoceny, protože změna kvality se obtížně statisticky měří.
- Výpočty cenových a objemových indexů se setkávají se zvláštními obtížemi u netržních služeb, které se poskytují zdarma nebo za cenu, která nekryje náklady poskytovaných služeb.
- Výpočet objemových měr pro spotřebu fixního kapitálu vyžaduje údaje o skladbě stavu fixního kapitálu.

Nejznámější cenový index z národních účtů je **deflátor HDP**, který umožňuje vypočítat objemovou změnu HDP deflováním hodnoty HDP v běžných cenách tímto cenovým indexem. Deflátor HDP se může vypočítat dělením nominálního růstu HDP jeho reálným růstem v případě, že máme údaje o HDP v běžných a stálých cenách. Na rozdíl od různých toků výrobků a služeb nepředstavuje přidaná hodnota a tedy i HDP jednoduchou kategorii transakcí. Nemůže být proto přímo rozložena na složku cenovou a složku objemovou. Vychází se ze vztahu nominální hodnota v běžných cenách dělená cenovým indexem se rovná hodnota ve stálých cenách.

Problémem je však převedení HDP v běžných cenách do cen stálých, protože nemáme k dispozici jeden cenový index, který by toto přecenění umožňoval. Na úrovni národního hospodářství se proto postupuje tak, že se převedou do stálých cen jednotlivé složky finálního užití (konečná spotřeba domácností, spotřeba vlády, hrubá tvorba fixního kapitálu, změna stavu zásob a vývoz) pomocí dílčích deflátorů a od finálního užití se odečte dovoz, který se převede do stálých cen deflátozem dovozu. Postupujeme vlastně nepřímým přeceněním odpovídajících toků výrobků a služeb u nichž je možné rozdělit změnu hodnoty v běžných cenách na složky změny cenové a změny objemové. Toky představující vyrovnávací položky (jako např. přidaná hodnota) nemohou být přímo rozděleny na cenové a objemové složky. Není třeba zdůrazňovat, že výpočty dílčích deflátorů představují vážný statistický problém. V důsledku relativně velké váhy vývozu a dovozu mají deflátoři vývozu a dovozu (a tedy i směnné relace) značný vliv na celkový deflátor HDP. To se projeví především v obdobích značných změn směnných relací.

Pro meziroční změny objemu a cen se dává přednost Fisherovu indexu, který je definován jako geometrický průměr indexů Laspeyresova a Paascheho. Změny za delší období se získávají řetězením meziročních změn. Časové řady ve stálých cenách musí být v průběhu času převedeny na novou základnu. Soustava ESA přijala zásadu pro změnu základního roku každých pět let od roku 1995.

8. Čtvrtletní a regionální účty

Účelem **čtvrtletních národních účtů** je poskytovat údaje o vývoji národního hospodářství, které časově předchází údajům ročních národních účtů a které jsou ucelenější a provázanější než údaje získané z dílčích statistik sestavovaných čtvrtletně nebo měsíčně. Hlavním důvodem rostoucí pozornosti věnované čtvrtletním účtům je potřeba hospodářské politiky včas reagovat na změny ve vývoji národního hospodářství, zejména pak na body zvratů, které nastaly v průběhu roku a které naznačují změny trendů. Roční účty často tyto zlomy skrývají. Údaje čtvrtletních národních účtů jsou netrpělivě očekávány jak politiky, tak analytiky a staly se nezbytné pro analýzu hospodářského cyklu i pro účely pro vypracování prognóz. Požadavek rychlosti (včasnosti) jejich sestavení vede k tomu, že jsou méně podrobnější než roční národní účty. Většinou jsou k dispozici v době do 3 měsíců po čtvrtletí.

Pro analýzy hospodářského cyklu, pro identifikaci bodů zvratu ve vývoji, pro poznání vývojových trendů i pro potřeby předvídaní budoucího vývoje je potřebné mít dostatečně **dlouhé časové řady** (alespoň 5 let). Důležitá je jejich metodická a cenová srovnatelnost. Proto také čtvrtletní účty obsahují základní údaje o vývoji národního hospodářství ve stálých (srovnatelných cenách). Třebaže se čtvrtletní účty svojí architekturou, definicemi, klasifikacemi i účetními pravidly neliší od ročních účtů, metody jejich sestavování i zdroje dat jsou odlišné. Tak např. statistické metody používané pro sestavování čtvrtletních účtů mohou být rozděleny do dvou velkých skupin: přímé postupy a nepřímé postupy. Přímé postupy jsou založeny na zdrojích, které jsou čtvrtletně dostupné. Nepřímé postupy vychází z desagregace ročních účetních údajů v souladu s matematickými nebo statistickými metodami, užívajícími referenční ukazatele, které umožňují extrapolaci na běžný rok (podrobněji viz např. S. Hronová, R. Hindls: Národní účetnictví, koncept a analýzy, C. H. Beck, Praha 2000).

Teoreticky se čtvrtletní účty nemusí lišit od ročních účtů. Prakticky jsou však podstatně méně podrobné než roční účty a např. v případě ČR se omezují na tyto hlavní ukazatele:

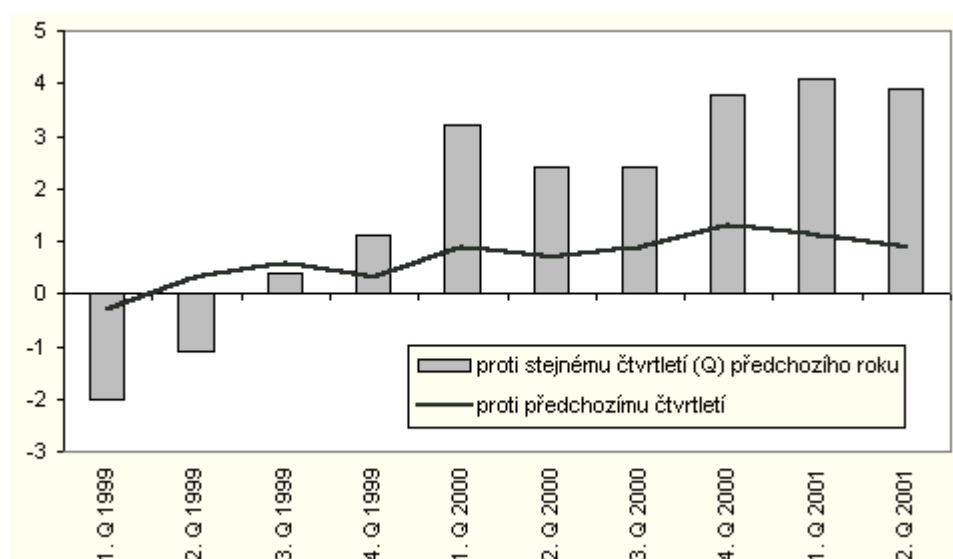
- HDP a jeho odvětvová struktura v běžných a stálých cenách
- Výdaje na HDP v běžných a stálých cenách
- Vývoj deflátorů
- Národní účty za sektor domácností
- Doplnkové ukazatele

Závažným problémem čtvrtletních účtů je **problém sezónnosti** (krátkodobá kolísání způsobená počasím, zvyky, zákonodárstvím, různým počtem pracovních dnů), který znesnadňuje srovnávání údajů za po sobě následujícími čtvrtletími. Proto by se měly sestavovat čtvrtletní účty sezónně upravené i neupravené. Sezónně upravené údaje umožňují vyčíslit tempa růstu HDP či dalších veličin proti předcházejícím čtvrtletím (např. růst HDP ve 3.čtvrtletí proti 2. čtvrtletí). Pochopitelně se bude takto vyčíslený růst lišit proti běžně používanému způsobu, kdy se tempo růstu vyčísluje proti stejnému období předcházejícího roku (růst HDP ve 3. čtvrtletí proti 3. čtvrtletí předcházejícího roku). Z hlediska analýzy je

závažné to, že indexy růstu proti stejnému období předcházejícího roku zaznamenají důležité změny ve vývoji národního hospodářství (nástup recese či oživení) s určitým zpožděním (zhruba půlročním). To v případě zlomů ve vývoji ekonomiky může hrát významnou roli, protože potřebná rozhodnutí v hospodářské politice nemusí přijít včas. Rozdíly ve vyjádření čtvrtletních změn HDP oběma způsoby si ukážeme na údajích za ČR:

HDP (tempa přírůstku ve stálých cenách 1995)

	1999				2000				2001	
	1.Q	2.Q	3.Q	4.Q	1.Q	2.Q	3.Q	4.Q	1.Q	2.Q
proti stejnému čtvrtletí (q) předchozího roku	-2,0	-1,1	0,4	1,1	3,2	2,4	2,4	3,8	4,1	3,9
proti předchozímu čtvrtletí	-0,3	0,3	0,6	0,3	0,9	0,7	0,9	1,3	1,1	0,9

Z tabulky vidíme, že tempa přírůstku HDP počítaná proti předchozímu čtvrtletí (údaje jsou sezonně očištěny) zaznamenala růst HDP již ve 2. čtvrtletí 1999, zatímco růst počítaný proti stejnému období předchozího roku ukazuje velmi mírné oživení až ve 3. čtvrtletí 1999. Je vcelku pochopitelné, že růst HDP proti předchozímu čtvrtletí bude vykazovat podstatně menší přírůstky než růst proti stejnému období předchozího roku, protože základ, z něhož jsou tempa přírůstku počítaná je podstatně vyšší.

Regionální účty

Regionální účty se svojí koncepcí neliší od národohospodářských účtů a představují regionální specifikaci odpovídajících účtů pro celé národní hospodářství. Koncepční potíže a zdroje dat vysvětlují, proč se regionální účty omezují na zaznamenání výrobních činností podle odvětví a na některé institucionální sektory, jako domácnosti. Klasifikace územních statistických jednotek (NUTS), která je jednotná pro země EU představuje teritoriální klasifikaci pro sestavování regionálních účtů. Sestavování regionálních účtů je potřebné pro čerpání prostředků ze strukturálních fondů EU, kdy finanční pomoc regionu je podmíněna tím, že HDP příslušného regionu nedosahuje 75 % průměrné rovně zemí EU.

Většinou je soustava regionálních účtů omezena na 3 skupiny ukazatelů:

- Regionální odvětvové souhrnné ukazatele výrobní činnosti (přidaná hodnota, náhrady zaměstnancům, zaměstnanost, tvorba hrubého fixního kapitálu)
- Hrubý domácí produkt za region
- Regionální účty domácností

I když sestavování národních účtů patří k prioritám Českého statistického úřadu, dosažení plné konzistentnosti a podobné kvality národních účtů jako ve vyspělých tržních ekonomikách je dlouhodobou záležitostí. První publikaci o národních účtech ČR vydal Český statistický úřad v létě 1995. Tato publikace obsahuje národní účty ČR za rok 1992 v běžných cenách. Jde o souhrnné národní účty, sektorové účty, svodnou sektorovou tabulku a tabulky produkce a jejího užití. Od tohoto roku ČSÚ každoročně vydává publikaci „Národní účty“. Časové zpoždění s nímž jsou účty sestavovány se zkracuje a tak např. v červenci roku 2001 byly publikovány národní účty za rok 1999. Tím že se sestavují pouze v běžných cenách se možnosti jejich praktického využití snižují. Proto se více sledují čtvrtletní odhady HDP a jeho užití v běžných a stálých cenách. Čtvrtletní národní účty jsou sice méně přesné (dodatečně se původní odhady zpřesňují) a méně podrobné, ale jejich hlavní předností je, že jsou k dispozici včas. V České republice jsou čtvrtletní národní účty publikovány se zhruba 3měsíčním zpožděním.

Je pochopitelné, že makroekonomická analýza se neopírá pouze o údaje ze systému národního účetnictví, ale využívá bohaté informační zdroje z odvětvových statistik (průmysl, stavebnictví, zemědělství, doprava, spoje, vnitřní obchod a tržní služby, zahraniční obchod) a průřezových statistik (finance, měna, ceny, práce, investice). Výhodou těchto statistických informací je jejich podrobnost, ale i to, že bývají publikovány měsíčně s velmi krátkým časovým zpožděním.